

JOHANNES CLIMACUS

DE GEESTELIJKE LADDER

Monastieke Cahiers

Reeks MONASTIEKE CAHIERS

DE GEESTELIJKE LADDER

Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου Κλίμαξ τοῦ παραδείσου

vertaald, ingeleid en van noten voorzien

door Drs. Paul Gilis

OP DE OMSLAG

DE HEMELLADDER
IKOON VAN MATTHIAS KÜPPERS
MONNIK VAN DE H.-KRUISABDIJ
VAN CHEVETOGNE
Met persoonlijke toelating

Uitgaven
Abdijs Bethlehem
B-2820 Bonheiden

Alle rechten voorbehouden
D/2002/3025/2

ISBN 90-71837-69-6
NUR 711

Te verkrijgen
rechtstreeks bij Abdijs Bethlehem
of in de boekhandel

JOHANNES CLIMACUS

DE GEESTELIJKE LADDER

Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου
Κλίμαξ τοῦ παραδείσου

Monastieke Cahiers

50

32629
Smo

VOORWOORD

Voor u ligt de eerste Nederlandse vertaling van het beroemde werk "klimax tou paradeisou" (Scala Paradisi; Ladder naar het paradijs) van Johannes van de Sinai, ook "scholastikos" genoemd en beter gekend onder zijn bijnaam, afgeleid van het werk dat hij geschreven heeft, "klimakos" (Climacus; "van de Ladder")¹. Deze vertaling werd begonnen door Christoffor Wagenaar² en door mij verder gezet, toen zijn gezondheidstoestand hem belette dit werk tot een goed einde te brengen. Pater Wagenaar heeft mij op weg gezet en mij daarvoor zelfs zijn monastiek woordenboek³ uitgeleend. Al bestond er dan weliswaar geen Nederlandse vertaling, dan wil dat niet zeggen dat er in de Nederlanden geen belangstelling bestaat heeft voor Johannes Climacus. In de vijftiende eeuw schreef Dionysius de Kartuizer⁴ een commentaar op de Ladder van Johannes Climacus.

De Ladder is een belangrijk werk om vele redenen.

In het Oosten wordt ook nu nog iedere orthodoxe monnik verondersteld dit werk te lezen tijdens iedere vasten⁵.

Gregorius de Sinaiet, wegbereider van het hesychasme, noemt hem samen met Maximus Confessor (en ook Hesychius van Batos, Isaac de Syriër en Symeon de Nieuwe Theoloog) nuttige en lezenswaardige auteurs⁶. Beide auteurs schijnen aangevoeld te hebben dat zij het einde van een periode meemaakten. Beiden maakten zij een meesterlijke synthese van de leer van de hen voorafgaande eeuwen. Zij zijn exponenten van de zevende eeuw die van zo groot belang geweest is voor latere byzantijnse geesteshouding. Maximus geeft een synthese van het mystieke, Johannes van de Ladder die van het ascetische gedachtegoed.

In het Westen heeft Johannes van de Ladder geen functie in het monastieke leven en deelt hij in de vergetelheid van de oosterse kerkvaders, waarin dankzij ook Vaticanum II stilaan verandering komt, zoals men trouwens kan zien aan het verschijnen van nieuwe vertalingen. (Zie bibliografie).

In de Ladder grijpt Johannes terug op de traditie vertegenwoordigd door de apophthegmata van de Woestijnvaders, op de monnikenkring van Gaza, Barsanuphius en Dorotheus en op

Evagrius van Pontus en Cassianus, terwijl achter allen de gestalte opduikt van Basilius van Caesarea, de vormgever van de ascetische gedachte⁷.

Ondanks de grote invloed van Johannes van de Ladder op de volgende eeuwen werd hij weinig bestudeerd. Er bestaat van de Ladder geen kritische tekstuitlegging en geen grote, bruikbare voorbereidende werken, wat het vertaalwerk ten zeerste bemoeilijkt.

Aan het einde van mijn vertaalwerk wil ik enkele personen hartelijk danken. Eerst en vooral de Zusters Benedictinessen van Bonheiden, die, toen ik op zoek was naar een zinnige tekst om te vertalen om zo mijn kennis van het Grieks, dat ik gedurende veertig jaren onderwezen had in het middelbaar onderwijs, niet te laten verloren gaan, mijn aandacht hebben gevestigd op het werk van Christoffor Wagenaar dat eigenlijk in de startblokken was blijven steken. Zij hebben voor deze uitgave gezorgd. Zeer hartelijk dank ik ook Professor Dr. G.J.M. Bartelink, emeritus-hoogleraar oud-christelijk Grieks en Latijn en middeleeuws Latijn aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen, die mijn vertaling in haar beginstadium helemaal heeft gelezen en geëmmendeerd en mij aangemoedigd heeft verder te gaan. Vooral dank ik Dom Michel Van Parys, abt-emeritus van Monastère de l'Exaltation de la Sainte-Croix in Chevetogne, die samen met mij de hele vertaling heeft doorgenomen, zowel de tekst als de voetnoten. Ook wil ik bij deze dankbetuiging betrekken de Heer en Mevrouw Michiel en An Vandenbosch-Braem die mij met veel geduld door de computerproblemen hebben geloodst.

Bonheiden, 15 augustus 2002
Paul Gilis

TEKST EN VERTALING

Van de Ladder bestaat nog geen tekstkritische uitgave.

In PG werd de editio princeps opgenomen van de jezuiet M. Rader: *Sancti Patris nostri Ioannis Scholastici abbatis Montis Sina, qui vulgo Climacus appellatur opera omnia*, de Griekse tekst met Latijnse vertaling, Parijs, 1633.

Daarnaast bestaat de uitgave van Sophronius de eremiet: *Klimax Ioannoy toy Sinaïtoy*, keimenon epi tēi basei xeirographôn tēs en Athōi ieras monēs Agioy Dionysioy to prōton ekdothen hypo Sôphronioy Erēmitou dapanēi tōn ek rhaidestoy adelphōn S.Kexagiogloy, nyn de epanekdidomenon hypo toy ekdotikoy oikoy "ASTHP" basei tēs en Konstantinoypolei ek-dôseōs 1883 ek toy typographeioy K.A. Bretoy, Athene 1959, 19702.

Wij hebben deze laatste tekst genomen voor onze vertaling, omdat wij in de DS art. Jean Climaque lazen dat hij dikwijls te verkiezen is boven die van Rader⁸. Wij hebben ook gekozen voor een vertaling die van nabij de tekst volgt en zijn enkel afgeweken van de tekst van Sophronius wanneer we op een "onzin" stootten. Dan zijn we gaan kijken naar de Griekse tekst van Rader om te zien of we daar geen beter verstaanbare uitdrukking vonden. We hebben ons nooit laten verleiden door de gemakkelijksoplossing – die door sommige vertalers duidelijk gekozen is – om de Latijnse vertaling van Rader, die dikwijls meer een parafrase is, te vertalen op die plaatsen waar de Griekse tekst ons duister leek. In die gevallen hebben we even de commentaar van Dionysius de Kartuizer opengeslagen. Frequent hebben wij naast de Nederlandse vertaling tussen haakjes () de Griekse term weergegeven om voor de kenner van het Grieks duidelijk te maken welke Griekse term juist vertaald werd en wij hebben dit zeker gedaan wanneer hetzelfde Nederlandse woord twee verschillende Griekse termen vertaalt die natuurlijk nooit identiek zijn van betekenis.

DE TRANSCRIPTIE VAN DE GRIEKSE WOORDEN

Grieks	Nederlands
spiritus lenis	wordt niet weergegeven
spiritus asper	h
au	au
a - u	ahy
eu	eu
h	ê
q	th
x	x
ou	ou
r	rh
rr	rrh
u	y
f	ph
c	ch
y	ps
w	ô

VERSCHILLEN TUSSEN SOPHRONIUS EN PG WAT DE INDELING IN TRAPPEN BETREFT

Sophronius	PG
Trap 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15	= 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15
Trap 16 § 1 - 10	= 16
Trap 16 § 11 - 24	= 17
Trap 17	= 18
Trap 18	= 19
Trap 19	= 20
Trap 20	= 21
Trap 21	= 22

Trap 22	= 23	
Trap 23	= 23 appendix	
Trap 24 25 26 27 28 29 30	= 24 25 26 27 28 29 30	
De Herder	= De Herder	= bij ons 31

AFKORTINGEN (zie ook de bibliografie)

Om de verwijzingen in te korten hebben wij onze toevlucht genomen tot sigels (letterwoorden), te gebruiken in combinatie met de bibliografie.

AdA	= Arnauld d' Andilly
Cass .	= Johannes Cassianus
DK	= Dionysius de Kartuizer
DS	= Dictionnaire de Spiritualité
GEL	= Liddel and Scott, Greek - English Lexicon
A. Gu	= Guillaumont Antoine
Hu	= Jacques Huet
Ir. Ha.	= Irénée Hausherr
Jo. Cl.	= Johannes Climacus
KW	= Kallistos Ware (meestal zijn inleiding op de Engelse vertaling)
NR	= Norman Russel
PD	= Placide Deseille
OC	= Orientalia Christiana (vergezeld van het nummer in de reeks)
OCA	= Orientalia Christiana Analecta (vergezeld van het nummer in de reeks)
OCP	= Orientalia Christiana Periodica (vergezeld van het nummer in de reeks)
PGL	= G.W.H. Lampe, a Patristic Greek Lexicon
PG	= Migne
RAM	= Revue d'ascétique et de mystique
s	= scholion in Sophronios
S	= scholion in PG
SC	= Sources Chrésiennes (Kritische uitgave van patristische teksten in Les éditions du Cerf, Parijs)
Spid, Th	= Spidlik Thomas

var.	= variant, afwijkende lezing
VS	= Vaderspreuken (Apophthegmata Patrum)
vert.	= vertaling
Vö	= Völker, Walther
VP	= Dom Michel Van Parys : mondelijke verbeteringen bij de lectuur van de vertaling

HOE WORDT DE LADDER GECITEERD?

vb. 26 I § 50 a/b/c ...26 = Trap 26 ;

I = deel I (als er meerdere delen zijn in één trap) ;

§ 50 = paragraaf 50;

a / b/ c/ = 1e, 2e, 3e... alinea van §50.

Deze laatste nummering staat niet in Sophronius, maar werd door ons ingelast om het citeren te vergemakkelijken.

NOTEN BIJ HET VOORWOORD

1. Zijn afkomst is onbekend. Op zestienjarige leeftijd werd hij monnik in het Sint-Katarinaklooster op de Sinai, in de omgeving waarvan hij later gedurende veertig jaar eremiet was, om er tenslotte abt te worden. "De Ladder" is zijn hoofdwerk. Hij schreef het op vraag van Johannes van Raïthoe (een nabijgelegen monasterium). In dertig trappen (beantwoordend aan de dertig verborgen levensjaren van Christus), sterk afhankelijk van Evagrius van Pontus en met de verwerking van andere Vaders, gaf hij aanwijzingen voor monniken in hun strijd tegen de hartstochten en de verwerving van de deugden. Het werk werd zeer dikwijls gekopieerd en gecommentarieerd. Naast dit werk schreef hij ook "Logos pros ton poimena" (Verhandeling voor de herder) een handboek voor de overste van een monasterium. Beide werken worden dikwijls samen uitgegeven. Wij vertalen het samen met "De Ladder" als eenendertigste verhandeling. LThK 5 col 1051 ; Theologisch Woordenboek II col 2579-2580.

2. Monnik van de Trappistenabdij van Westmalle, bekend om zijn patristische en monastieke bijdragen verschenen in de Abdij van de Benedictinessen van Bonheiden. Hij vertaalde de Vita en de eerste vier trappen, die in het kader van de gehele vertaling werden herzien.

3. Een verzameling van 50.000 steekkaarten die later op microfiches verschenen zijn als Thesaurus Monasticus in de abdij van Doetingem (NI).

4. Dionysius de Kartuizer (eerbiedwaardige) of Dionysius van Leeuwen

werd geboren te Rijkel (Vlaams Limburg) in 1402/3. Hij studeerde eerst te Sint-Truiden, daarna te Zwolle (ca 1418-1421), en dan te Keulen (1421-1424), waar hij promoveerde als magister artium. In 1424-25 werd hij katuizer te Roermond en voor kort procurator (ca 1432-1434). Zijn geschriften vanaf ca 1430 en zijn talrijke verrukkingen maakten hem beroemd als Doctor extaticus. In 1451-1452 begeleidde hij kardinaal Nikolaus van Kues op zijn visitatie-reizen langs de neder- en midden-Rijn. In 1465 werd hij met de nieuwe stichting van Den Bosch belast, waarvan hij de eerste rector was (1466-1469). Dan keerde hij ziek naar Roermond terug, waar hij zijn laatste werk dateerde in 1469. Hij stierf er in geur van heiligheid op 12 maart 1471. Het proces van zijn zaligverklaring stokte in de zeventiende eeuw. Zijn commentaar op de Ladder is deel 28 van de Opera omnia: Enarrationes doctissimae in librum Sancti Johannis Climaci Abbatis qui inscribitur Klimax sive Scala Paradisi. Wij gebruiken de moderne uitgave Doornik 1905. Theologisch Woordenboek I col 1055-1062 ; LTh K 3 col 406- 407.

5. D. Chitty, o.c., p. 330.

6. Gregorius de Sinaiet, de quietudine et duobus orationis modis, deel de lectione MSG 150, 1324 D

7. W. Völker, Scala Paradisi, Eine Studie zu Johannes Climacus und zugleich eine Vorstudie zu Symeon dem Neuen Theologen, Wiesbaden, 1968, p. V-VI.

8. DS VIII col 382. Hetzelfde zegt KW in zijn inleiding p. 69.

INLEIDING

I Leven en persoonlijkheid van Johannes Climacus

Over het leven van Johannes Climacus (= van de Ladder) — ook genoemd Johannes de Sinaïet — waar hij abt was —, of Johannes Scholastikos (= de rechtsgeleerde of eenvoudig de geleerde) — is weinig bekend.

Hoofdbron voor de kennis van zijn leven is de *Vita* van Daniël van Raithoe (nu El-Tur) in de nabijheid van de berg Sinaï, die zich een tijdgenoot noemt van Johannes¹.

Deze *Vita* is een korte geestelijke biografie, die niet toelaat de feiten die ze vermeldt te dateren. Een tweede bron zijn enkele anonieme anekdoten in de "Verhalen van de monnik Anastasios", die geen betere kennis verschaffen².

Johannes Climacus werd waarschijnlijk in 575 geboren. Zijn biografie vermeldt geen geboorteplaats. De vele allusies in de Ladder op de zee en de talrijke maritieme metaforen deden de hypothese ontstaan dat hij zijn kinderjaren aan de zee doorbracht. Van zijn opvoeding en vorming weet men niets, behalve dat hij op zijn zestiende jaar de volledige cyclus van de klassieke studies beëindigde³. Hieruit kan men besluiten dat hij tot een welstellende familie behoorde.

Vanaf die tijd trad hij toe tot het monnikenleven als novice⁴ aan de voet van de Sinaï (de Djebel Musa, de berg waar Mozes van God de twee stenen tafelen van de wet ontving), waar zich het hoofdklooster, gewijd aan de Braamstruik en de Moeder Gods (nu Katharinaklooster) bevond met in de omgeving andere belangrijke monastieke gemeenschappen, cenobietische, semi-anachoretische en anachoretische⁵. Hij ging in de leer bij abba Martyrios, monnik van de Sinaï. Deze gaf hem na vier jaar de kruinschering op de top van de heilige Berg. Abba Strategios die de dag van zijn tonsuur voorspelde, profeteerde ook dat hij een grote ster zou worden⁶. Bij het afdalen van de Berg riep abba Anastasios, higoemeen van het hoofdklooster

Martyrios en Johannes en zei aan Martyrios dat hij de higoemeen van de Sinaï geschoren had⁷. Toen zij enige tijd later Johannes van Saba in de woestijn van Goeda (15 mijl van het Braambosklooster) bezochten deed die dezelfde voorspelling⁸. In het jaar van zijn gelofte stierf abba Martyrios. Johannes was toen 20 jaar.

Hij trok zich toen terug in Tholas (nu Wadi El Tlaa) vijf mijlen van het Braambosklooster⁹. Daar leefde hij gedurende veertig jaar een ascetisch leven, sliep weinig, streed tegen de hartstochten, deed intensieve boete, bad veel zodat hij de gave der tranen en van het ononderbroken gebed ontving¹⁰. Dikwijls trok hij zich in een nabije grot terug om een meer volmaakte eenzaamheid en stilzwijgen te vinden¹¹.

In het begin van zijn lang eremietenleven vroeg hij om raad aan ervaren geestelijke vaders zoals Gregorios de Arselaiet¹² en Johannes van Saba¹³. Hij reisde naar de streek van Alexandrië waar hij enige tijd in een kloostercomplex verbleef dat bestond uit een cenobietisch klooster, een anachoretisch¹⁴ en een boeteklooster¹⁵. Met de monniken hiervan leefde hij een maand. Ze maakten op hem veel indruk¹⁶. Het bezoek aan al deze monniken verschafte hem een grote ervaring¹⁷.

Na jaren van eenzaamheid nam hij een eremiet, Mozes, als leerling op¹⁸. Van dan af kreeg hij bezoek van vele broeders die hem om geestelijke raad kwamen vragen¹⁹. Wanneer hierdoor jaloezie ontstond bij de andere monniken trok hij zich opnieuw in de eenzaamheid terug, om ze even snel weer te verlaten daar de broeders hem te verstaan gaven dat zijn raad voor hen onontbeerlijk was²⁰.

Omwille van zijn spirituele kwaliteiten verzochten zijn broeders hem, het ambt van higoemeen van het Braambosklooster op zich te nemen, wat hij enkel deed omwille van hun aandringen²¹. Zo realiseerden zich de profetieën van Johannes de Sabaiet en abba Anastasios. Hijzelf was toen zestig jaar oud.

De rest van zijn leven, nog 15 jaar, bleef hij abt van dit belangrijk monasterium, dat grote bekendheid genoot en een grote uitstraling bezat. De monniken behoorden tot verschillende nationaliteiten: Byzantijnen, Cappadociërs, Isauriërs, Ciliërs, Armeniërs en Iberiërs. Het was ook meertalig: Latijns, Grieks, Syrisch, Egyptisch en Abyssinisch. Als hij zijn dood voelde naderen legde hij zijn functie neer en vertrouwde ze toe aan zijn broer abba Georgios. Hij stierf in 649.

Een *Vita* heeft ook de kenmerken van een lofrede. Daniël van Raithoe prijst Johannes als een tweede Mozes. Zoals Mozes met de stenen tafelen van de Sinai afdaalde naar de Israëlieten, zo daalde Johannes op geestelijke wijze af van de Berg Sinai, "om als een andere, nieuwe Godschouwer de door God beschreven tafelen te tonen, die aan de buitenkant de leer bevatten over het doen en aan de binnenkant die over de beschouwing." Groter dan Mozes wordt hij geprezen want hij bereikte het hemelse Jeruzalem, terwijl aan Mozes de intocht in het Beloofde Land ontzegd werd²². Dit getuigt van de hoge waardering die Johannes Climacus genoot.

In de Ladder vinden we geen spoor van het historisch tijdsgebeuren. Het kan verwondering wekken dat de higoemeen van de Sinai, die op zulke tijdloze wijze ons de tafelen van de geestelijke wet heeft verschaft tijdgenoot was van Mohammed en getuige van de ondergang van een wereld — Perzische invasie, inname van Jeruzalem (614) en Alexandrië (617), Arabische invasie, inname van Jeruzalem (638) en Alexandrië (642) met als voorspel versterking van de Sinai en SS. Sabbas in 556 en de vernietiging van Skete in 577 — daar met geen woord over rept.

Vanaf het begin van de vierde eeuw ontwikkelde zich een spirituele leer uit de monastieke ervaring van het Midden-Oosten. Johannes Climacus is de eerste die hiervan een geheel-overzicht geeft. Op het ogenblik dat de politieke gebeurtenissen een nabije ondergang voorspellen en het zwaartepunt van het monachisme zich gaat verplaatsen naar de Athos, verschijnt Johannes Climacus als de providentiële figuur die de erfenis verzamelt om ze over te leveren²³.

II Het werk van Johannes Climacus²⁴

1 De Werken

A De Ladder

Hoofdwerk van Johannes Climacus is de "Ladder naar het Paradijs" (*Klimax tou paradeisou*)²⁵. "Ladder" in het Grieks "Klimax" gaf hem zijn naam "Climacus". Johannes, higoemeen

van het Sinaïklooster schreef dit werk op aanvraag van Johannes, higoemeen van Raithoe (nu : El-Tur) : "wij smeken... om ons... toe te zenden... al wat u in uw Godsschouwing, zoals eertijds Mozes, op dezelfde berg hebt geschouwd ... en alles wat het monnikenleven betreft systematisch uiteen te zetten. Hij wenst een betrouwbare gids in de vorm van een ladder "reikend tot de poorten van de hemel" welke hij vergelijkt met de Jakobs ladder²⁶. Het deemoedig antwoord van Johannes Climacus is eveneens bewaard²⁷.

Johannes schreef de Ladder toen hij higoemeen was d.i. tussen 635 en 649. De dogmatische uitspraak: "Christus vreesde de dood, maar sidderde er niet voor, opdat Hij de eigenheid van zijn twee naturen duidelijk zou tonen (6,4)" verwijst naar het concilie van Chalcedon, waarvan Johannes Climacus een aanhanger was²⁸. Vanaf 641 concentreerde zich de controverse op de angst van Jezus voor zijn dood. Dat kan een aanwijzing zijn dat de Ladder geschreven is tussen 641, het begin van de controverse en 648, wanneer de discussie ophield, zich op deze vraag te concentreren²⁹.

B De Brief aan de Herder

De "Brief aan de Herder". Deze bevat raadgevingen aan een geestelijke herder d.i. een overste van een klooster, over leiding en onderrichting van monniken. Hij wordt uitgegeven als annex van de Ladder doch is niet trap 31³⁰.

2 De bronnen van de Ladder

De eerste bron is duidelijk Johannes' persoonlijke ervaring, die van zijn eigen geestelijk leven, die van zijn medebroeders en die van degenen aan wie hij geestelijke leiding gegeven heeft. Die bron geeft hem de bekwaamheid, hetgeen hijzelf beleefd heeft aan anderen mee te delen. Zijn werk is aldus geen theoretisch maar een praktisch werk bedoeld om zijn lezers te helpen bij hun geestelijke vooruitgang.

Zijn bijnaam "scholastikos" wil niet zeggen dat hij theoloog was in de moderne betekenis van het woord. Ongetwijfeld bezat hij een degelijke patristische vorming, die door de praktijk

volledig geassimileerd was. Voor hem was "ware leraar wie een geestelijk boek van kennis door de vinger van God geschreven, dit is, door de inwerking van zijn goddelijke verlichting, gekregen heeft en geen behoefte meer heeft aan de andere boeken"³¹.

Zijn kennis van de Vaders is meestal onderhuids en impliciet aanwezig. De enige auteurs die hij expliciet citeert zijn Origenes (5,29); Evagrius (14,8); Johannes Cassianus (4,105); Gregorius van Nazianze (15,1; 26 II,19; 28,52); Gregorius de Grote (21,1). Tot zijn waarschijnlijke bronnen behoren ook Antonius de Grote, Macarius van Egypte, Basilius de Grote, Gregorius van Nyssa, Dionysius de Areopagiet, Diadochus van Photikê, Markus de Eremiet, Barsanuphius, Johannes en Dorotheüs van Gaza; Abba Isaias van Skete; (26 II,41); Nilos van Ancyra, Johannes Moschus (26 I,10). Men vindt bij hem ook de rijke literatuur der Vaderspreuken. Uit de alfabetische serie: trap 4,106 (Johannes de Thebaan, 1); 15,27 (Antonius, 14); 18,5 (Antonius, 1); 25,40 (Simon, 1); 26 II,25 (Serapion, 1; Timotheüs, 1); 27 II, 29 (Arsenius, 7); 29,3 (Tithoës,1); 5 (Antonius, 32); (Johannes Kolobos, 13). Uit de Anonyma: trap 15,48 (nr 159). Men vindt ook *Vitae* en woorden van heiligen uit Palladius' *Historia Lausiaca* (24,13; 25,40). Johannes echter kopieert zijn bronnen niet maar geeft een synthese van zijn eigen ervaring en van de traditionele en levendige spiritualiteit van de Sinai. Hij presteert op ascetisch gebied, wat Maximus Confessor op theologisch gebied presteerde, namelijk een synthese van wat hem voorafging.

3 Het literair genre van de Ladder

Ik weet niet of men kan spreken van één literair genre.

Eerst en vooral zijn er dertig "logoi", wat, meen ik, het best vertaald wordt door "verhandelingen". Iedere verhandeling heeft een eigen structuur, die niet stereotiep dezelfde is: zeer dikwijls bestaat die uit een inleiding, waarin het onderwerp van de trap gesitueerd wordt, een middendeel en een slot, dat de bevindingen resumeert.

Binnen deze structuur komt men een menigte van literaire genres tegen.

Zo bestaan die verhandelingen overwegend uit kortere of langere kernachtige uitspraken gelijkend op het literair genre der "kephalaia", "capita" of "kapittelen" (dikwijls in centuriën

verzameld). Men heeft de indruk dat de auteur notities heeft opgenomen die hij afzonderlijk opgeschreven heeft volgens de inspiratie van het ogenblik. In zijn *Vita* lezen we: "alvorens te gaan slapen bad hij veel gebeden en legde hij zijn gedachten vast op schrijftafeltjes" (*Vita* 5). Wellicht zijn het deze aantekeningen die hij in zijn "logoi" rangschikte.

Karakteristiek zijn ook de "definities" die hij aanwendt, waarmee hij sommige begrippen vanuit verschillende invalshoeken bepaalt, om de lezer duidelijk te maken waarover het gaat (1, 5-11 ; 3,1; 5,2; 6, 2.3; 7,1-5; 8, 2-10; 9, 2; 10,1b; 11,2.4; 12,1; 13,1; 14,2; 15,2-3; 16,2; 17,1-3; 19,3; 20,2-3; 21,2; 22,1.22; 24,2.6.15.17.20; 25,3.25; 26 I,19; 27,2.5-6.34-35.37; 28,1; 29,1-2; 30,2-3.16).

Johannes Climacus gebruikt ook een overvloed aan metaforen, beelden en vergelijkingen genomen uit leger, sport, zee en scheepvaart, dierenwereld en geneeskunde, enz.

Hij heeft ook een voorliefde voor populaire spreekwoorden³².

Ook gebruikt hij raadselachtige formules: "Indien niet al wie gedoopt wordt, gered is, zal ik zwijgen over wat daaruit volgt" (1,19); "Wie begrip heeft, begrijpe dit symbolisch woord" (1,25); "Wie verstandig denkt, begrijpt" (25,44); "Dat hij die in de Heer kan onderzoeken, het nauwkeurig onderzoeken" (26 I,66); "Dat wie leest begrijpe" (26 I,73).

Hij gebruikt ook formules met raadselachtige inhoud: "Laten wij met de hulp van de heilige Drie-eenheid tegen de drie met de drie strijden" (26 I,24); "Laten wij voor alles onderzoeken vanwaar de wind waait, opdat wij soms niet bevonden worden onze zeilen in tegengestelde richting te hijsen" (26 II,57); "Wie gedurende drie uren overwonnen heeft, zal niet meer sterven" (26 II,43).

In trap 26 gebruikt Johannes Climacus een zeer speciaal genre: het geestelijk alfabet. Er zijn er drie die elkaar opvolgen. De eerste geeft een catalogoog van deugden — voorafgegaan door de letters van het alfabet — voor beginnelingen, de tweede de catalogoog voor gevorderden die korter is en daarom zonder letters van het alfabet, de derde een catalogoog van deugden — weerom voorafgegaan door de letters van het alfabet — voor de volmaakten. Ieder heeft een eigen inleiding. Hun functie heeft een recapitulatief karakter, over hun betekenis tast men nog in het duister.

De trappen, die de hoofdondeugden behandelen, eindigen op een "tribunaal" (zie de structuur van de Ladder. II De structuur van de trappen afzonderlijk pp. 46-47).

4 De structuur van de Ladder

I De Ladder als geheel

A De "ladder"-structuur³³

In trap 27,2 lezen we: "Overeenkomstig de schrale kennis die mij gegeven werd, heb ik als een onverstandige architect, met de bijl een ladder gehakt voor de opstijging". Johannes Climacus bouwde zijn hele boek op rond de basisvoorstelling van een ladder die reikt van de aarde tot de hemel, zoals de ladder die Jakob zag (Gn 28,12). Vroegere geestelijke schrijvers zoals Gregorius van Nazianze³⁴ en Johannes Chrysostomus³⁵ in de vierde eeuw en Theodoretus van Cyrrihus³⁶ in de vijfde eeuw hebben reeds gesproken over het geestelijk leven als van een ladder waarlangs wij door de genade van God stap voor stap opstijgen. Maar Johannes Climacus heeft de gelijkenis meer ontwikkeld. Zijn ladder telt dertig trappen, een voor ieder jaar van het verborgen leven van Christus vóór zijn doopsel.

G. Couilleau³⁷ ziet de structuur als volgt:

De eerste drie trappen beschrijven de voorwaarden van de breuk met de wereld: 1. verzaking, 2. onthechting en 3. vreemdelingschap. Hieraan beantwoorden de laatste vier trappen: 27. stilheid (*hesychia*), 28. gebed, 29. hartstochtloosheid, 30. liefde, hoop, geloof die een klein tractaat zijn over mystiek (*theòria*). Tussen deze twee korte blokken beschrijven drieëntwintig trappen het ascetische leven (*praktikè*). Binnen deze centrale groep staan vier fundamentele deugden: 4. gehoorzaamheid, 5. boete, 6. gedachte aan de dood, 7. rouwmoedigheid, tegenover drie deugden die het ascetische leven bekronen: 24. zachtmoedigheid, eenvoud en onschuld, 25. nederigheid, 26. onderscheiding. Middenin staan zestien trappen die spreken over de strijd tegen de "slechte gedachten". Centraal (B) staan gedachten gebonden aan de lichamelijke toestand van de mens: 14. gulzigheid, 15. onkuisheid, (zuiverheid en matigheid), 16-17. geld-

zucht, tussen twee groepen minder vleeselijke gedachten waarin afwezigheid van toorn en lusteloosheid (van 8 tot 13) de tegenpool vormen van gevoelloosheid en hoogmoed (van 18 tot 23).

Schematisch :

- 1) *Breuk met de wereld*
 - 1 Verzaking
 - 2 Onthechting
 - 3 Vreemdelingschap
- 2) *Fundamentele deugden* Ascetisch leven : praktikê
 - 4 Gehoorzaamheid
 - 5 Boete
 - 6 Gedachte aan de dood
 - 7 Rouwmoedigheid
- 3) *Strijd tegen de hartstochten*
 - A 8-13 Van toorn tot lusteloosheid
 - B 14-17 Van zuiverheid tot geldzucht
 - C 18 - 23 Van gevoelloosheid tot hoogmoed
- 4) *Bekroning van het ascetische leven (praktikê)*
 - 24 Eenvoud
 - 25 Nederigheid
 - 26 Onderscheiding
- 5) *Ening met God*
 - 27 Stilheid
 - 28 Gebed
 - 29 Hartstochteloosheid
 - 30 Liefde

De Ladder zou dus gebouwd zijn zonder grote strengheid, in een systeem van parallelle tegenstellingen, tamelijk gewoon in de antieke gedachte, die een gelijkende leerstelling herneemt op twee verschillende niveaus. Zo kondigt de onthechting (2) de hartstochteloosheid (29) aan, de gehoorzaamheid (4) de onderscheiding (26) , de boete (5) de nederigheid (25) en de lusteloosheid (13), de gevoelloosheid (18). Het is in dat spel van tegenstellingen dat men begrijpt wat Johannes Climacus verstaat onder geestelijke vooruitgang: de inspanning (kupos) die de eerste plaats inneemt in het eerste deel wordt geleidelijk aan genade (charisma) in het tweede (26,32). Dit procédé in de voorstelling is met opzet duister. De auteur is zich te zeer bewust van het mysterieuze karakter van de opstijging naar

God om er een zo doorzichtig programma van te geven aan de eerste de beste dat hij de illusie zou hebben het onvatbare gevat te hebben. Hij houdt er ook aan, rekening te houden met de grenzen van zijn eigen kennis, de *gnôsis psilê* (27,1b) omdat hij goed weet dat de werkelijkheid niet kan herleid worden tot het beeld dat hij ervan poogt te geven.

K.Ware merkt op dat de Ladder in de strikte zin geen systematische verhandeling is, maar dat het evident is dat Johannes zijn trappen zorgvuldig gerangschikt heeft volgens een precies schema. Johannes betreft in zijn opzet het hele geestelijk leven vanaf de initiële bekering, gevolgd door de gedetailleerde analyse van deugden en hartstochten om te eindigen met de mystieke ening met God. Het werk valt uiteen in drie grote delen van ongelijke omvang. De eerste drie trappen beschrijven de breuk met de wereld, de innerlijke en uiterlijke verzaking die de basis vormen van alle geestelijke opstijging. In een veel langere sectie (trappen 4-26) spreekt Johannes over het actieve (ascetische) leven of de praktijk van de deugden (*praxis*, *praktikê*), en tevens over de overeenkomstige hartstochten die moeten uitgeroeid worden. De laatste trappen (27-30) zijn gewijd aan het "contemplatieve leven" (*theôria*), stilheid, hartstochteloosheid, gebed, en ening met God.

Johannes neemt *grosso modo* de tweedeling in actief en contemplatief leven over van Evagrius van Pontus. In tegenstelling tot Evagrius is voor Johannes het einde van de geestelijke weg niet de contemplatie of *gnôsis* maar de liefde.

Schematisch presenteert K.Ware de dertig trappen als volgt met enkele veranderingen aan het schema van G. Couilleau:³⁸

I De breuk met de wereld

- 1 Verzaking
- 2 Onthechting
- 3 Vreemdelingschap

II De praktijk van de deugden ("het actieve leven")

- (i) Fundamentele deugden
 - 4 Gehoorzaamheid
 - 5 Boete
 - 6 Gedachte aan de dood
 - 7 Rouwmoedigheid

- (ii) De strijd tegen de hartstochten
 - (a) Hartstochten die overwegend niet-fysisch zijn
 - 8 Toorn
 - 9 Wrok
 - 10 Kwaadsprekerij
 - 11 Veelpraterij
 - 12 Leugen
 - 13 Lusteloosheid
 - (b) Fysische en materiële hartstochten
 - 14 Gulzigheid
 - 15 Onkuisheid
 - 16 -17 Geldzucht
 - (c) Niet- fysische hartstochten
 - 18-20 Gevoelloosheid
 - 20 Vreesachtigheid
 - 21 Ijdelheid
 - 22 Hoogmoed
 - 23 Godslastering
 - (iii) Hogere deugden van het actieve leven
 - 24 Eenvoud
 - 25 Nederigheid
 - 26 Onderscheiding
- III *Ening met God* (Overgang naar het contemplatieve leven)
- 27 Stilheid
 - 28 Gebed
 - 29 Hartstochtloosheid
 - 30 Liefde

Een snelle blik op bovenstaand schema, zegt K. Ware, kan bij de lezer de indruk wekken dat Johannes' benadering meestal negatief is. Want zestien van de dertig trappen handelen over ondeugden en slechts veertien over deugden en deze veertien zijn hoofdzakelijk negatief, daar ze themata behandelen als boete, rouwmoedigheid en lusteloosheid. Deze eerste indruk is misleidend. Ten eerste: de trappen over de ondeugden zijn korter dan die over de deugden. Ten tweede: de trappen over de hartstochten spreken ook over de overeenkomende deugden: trap 8 spreekt over zachtmoedigheid en toorn, trap 11 over stilzwijgen zowel als over veelpraterij, trap 15 over zuiverheid en onkuisheid, de trappen 18-20 over waakzaamheid en ge-

voelloosheid. Ten derde: boete, rouwmoedigheid en lusteloosheid zijn niet louter negatief.

Binnenin het schema, noteert K.Ware, zijn er vernuftig uitgebalanceerde overeenkomsten en contrasten:

I (1-3) weegt op tegen III (27-30);

II i (4-7) weegt op tegen II iii (24-26);

II ii b (14-17) is geflankeerd door twee secties met ieder zes trappen II ii a (8-13) en II ii c (18-23).

Nader onderzoek, zegt K.Ware, toont ook het bestaan van meer gedetailleerde structuren van "type" en "antitype". Een thema dat oppervlakkig behandeld werd in het eerste deel wordt in het tweede deel weer opgenomen op een hoger niveau:

Trap 2 (onthechting) : Trap 29 (hartstochteloosheid);

Trap 4 (gehoorzaamheid) : Trap 26 (onderscheiding);

Trap 5 (boete) : Trap 25 (nederigheid);

Trap 13 (lusteloosheid) : Trap 18 (gevoelloosheid).

Onder dat netwerk van parallellen en tegenstellingen licht in de Ladder een fundamentele vooruitgang van menselijke inspanning naar goddelijke gave, van "kopos" naar "charisma" op. Beide moeten aanwezig zijn om de vooruitgang te bereiken. Op de eerste trappen evenwel overweegt de menselijke inspanning, op de hogere trappen zijn we ons meer en meer bewust van vrij geschonken genade van God. Wat begint als moeizame strijd eindigt als spontane vreugde.

"Bij de aanvang zelf van onze wereldverzaking kost de deugdenbeoefening ons voorzeker echt inspanning en bitterheid. Maar als wij daarna gevorderd zijn, voelen wij bij die deugdenbeoefening geen smart of slechts een beetje. Wanneer echter onze sterfelijke gezindheid verzwolgen is en beheerst wordt door de ijver in ons, dan beoefenen wij tenslotte de deugden met veel vreugde, ijver, lust en met goddelijk vuur" (1, 29).

K.Ware besluit met twee opmerkingen.

Eerst en vooral is het duidelijk dat het grootste deel van het werk gewijd is aan het ascetische leven en slechts een kleine sectie (27-30) handelt over het contemplatieve leven. Johannes wil niet dat zijn lezers voortijdig zoeken naar visioenen, extasen

in plaats van boete en nederigheid te leren. Vervolgens is het beeld van de Ladder niet te interpreteren als ging het om opeenvolgende stadia. Met Gods genade gaan we vooruit naar de hogere trappen, maar wij blijven vooruitgang maken ook op de lagere trappen. Zoals Johannes zegt: "Wij zullen niet geblameerd worden, vrienden, bij het heengaan van onze ziel, omdat wij geen wonderen hebben verricht en ook niet omdat wij niet aan theologie gedaan hebben, ook niet omdat wij geen contemplatieven geworden zijn, maar we zullen ongetwijfeld reukenschap geven aan God waarom wij niet onafgebroken rouwmoedig geweest zijn" (7,73).

B "Diptiek"- structuur

1 Père Gueric (Gueric Couilleau)³⁹

De Ladder is in het Oosten het directorium van de monniken geworden. In het Westen is ze eerst binnengedrongen door de franciscaanse Spirituelen van Ancona, in de 14de eeuw naar Griekenland verbannen. Sindsdien oefent ze een invloed uit op alle bewegingen van geestelijke vernieuwing tot in de 18de eeuw. Rancé is de hervormer bij wie de invloed van Climacus het duidelijkste is: hij leverde hem het monnikstype van de trappist: de boetende monnik.

De Ladder is zorgvuldig gestructureerd. Ze is geen catechismus met eenduidige affirmaties, maar een verzameling raadsels en paradoxen, een praktische initiatie in de christelijke vrijheid verleend door de onderscheiding. Ze is geen bloemlezing, zoals ze in het Westen beschouwd werd van in de 11de eeuw tot zelfs nog door Völker die de materies herschikt naar eigen opvatting in zijn degelijk commentaar.

De kennis van die structuur is van kapitaal belang voor de interpretatie van haar inhoud: "De enen brengen hun leven door in die afgrond (de stilheid - hesychia d.i. de eenzaamheid), terwijl ze hun hartstochten verminderen, anderen, terwijl ze psalmen zingen en zoveel mogelijk in het gebed volharden, anderen, terwijl ze zich aan de contemplatie overgeven. Dat de kwestie onderzocht worde volgens de wijze van de Ladder. Dat wie begrijpe, begrijpe in de Heer (27 II,3). Met zijn gebruikelijke subtiliteit suggereert Johannes Climacus dat het minder het

soort leven is (cenobietisch, heremietisch) dat de maat aangeeft van de vooruitgang, dan het type van de innerlijke activiteit dat er zou moeten aan beantwoorden en er niet steeds aan beantwoordt. De structuur van de Ladder openbaart inderdaad hoe bij beginnelingen, gevorderden en volmaakten een doel dat fundamenteel hetzelfde is, zich diversifieert.

Schematische voorstelling van de structuur van de Ladder volgens P. Guericc:

BREUK MET DE WERELD EN VERWERVING VAN DE FUNDAMENTELE GESTELTENISSEN	ENING MET GOD, VRUCHT VAN ONTLOKEN GESTELTENISSEN	
1 Verzaking aan de wereld	Liefde	30
2 Onthechting	Hartstochtloosheid	29
3 Vreemdelingschap	Gebed	28
4 Gehoorzaamheid	Stilheid (hesychia)	27
5 Boete	Onderscheiding	26
6 Gedachte aan de dood	Nederigheid	25
7 Rouwmoedigheid	Eenvoud	24
	Godslastering	23

STRIJD TEGEN DE GEDACHTEN

8 TOORN	HOOGMOED	22
9 Wrok	Ijdelheid	21
10 Kwaadsprekerij	Vreesachtigheid	20
11 Veelpraterij	Waken	19
12 Leugen	Slaap	18
13 LUSTELOOSHEID	GEVOELLOOSHEID	17
14 GULZIGHEID	GELDZUCHT	16

15 ONKUISHEID

Als men volgens dit schema de Ladder verticaal plooit met trap 15 (kuisheid- onkuisheid) als spil — wat logisch is aangezien de Ladder uit 30 trappen bestaat — dan beantwoorden de twee secties die men verkrijgt min of meer aan elkaar. Een grondiger analyse van de overeenkomende trappen zou het

bevestigen. De "onthechting" van trap 2 beantwoordt aan de "hartstochtloosheid" van trap 29. De "gehoorzaamheid" (d.i. de verzaking aan de onderscheiding door overvloed van onderscheiding) van trap 4 beantwoordt aan de "onderscheiding" van trap 26. De "boete" van trap 5 aan de "nederigheid" van trap 25 en de "lusteloosheid" van trap 13 aan de "gevoelloosheid" van trap 17.

Een gelijkend spiritueel fenomeen komt voor op twee verschillende niveaus. Omdat de Ladder in haar geheel het volledige volmaaktheidsproces voorstelt, vanaf de breuk met de wereld (trap 1 "verzaking") tot aan de "liefde" (trap 30), kan men er etappes in onderkennen, maar de werkelijkheid is subtieler: de overgang van een trap naar een andere annuleert niet wat voorafgaat en sluit een zekere ervaring niet uit van wat volgt. De vooruitgang bestaat in een onvoelbare verplaatsing van het zwaartepunt, waarvan de beschrijving van die of die strijd of die of die ondeugd het teken is. De ingreep van God wordt meer en meer beslissend en zichtbaar. Wat inspanning (kopos) was in het eerste deel wordt gave (charisma) in het tweede deel. Men ziet dus dat in het werk van Climacus het symbolische van de Ladder geen kunstmatig ornament is of een toegevoegd kader. In de Ladder is alles ladder. Maar de structuur zelf van het werk, die in het tweede deel op een hoger niveau ontplooit wat in het eerste deel voorgesteld werd, suggereert een eindeloze reduplicatie van de geestelijke beginervaringen. Alles is gegeven van in het begin en alles blijft ongrijpbaar tot het einde. Alles is reeds gegeven, volmaakt op zijn wijze, in de eerste gave van God en de eerste ervaring, maar alles blijft bedreigd omdat de geest de volmaakte gave ontvangt in het vlees. Bovendien, in het spel van het verwekken van de deugden, eindigt de gave niet haar rijkdommen te openbaren op alle niveaus van de interioriteit, van het niet-zijn tot zichzelf en van de verheffing van het zijn tot God.

Men zou zonder einde kunnen doorgaan met het leggen van verbanden en met het aanbrengen van onderverdelingen in de Ladder. We beperken ons tot het isoleren van de punten van het schema (trappen 8 tot 23). Binnen het kader van de "slechte gedachten" (zes in plaats van de acht van Evagrius); ontplooit Climacus de strijd tegen de gedachten, waarin de "verborgen activiteit" van de monnik bestaat. Men bemerkt dat in de strijd van de zuiverheid (trap 15) dat alles pivoteert, dat men van de

ene zijde van de Ladder overgaat naar de andere: de omkering van de menselijke liefde naar de goddelijke brengt de overgang naar een ander niveau, bepaalt een andere levenswijze. Het is een van de meest originele bedoelingen van de auteur.

Recht tegenover elkaar en in verband, van begin tot het einde van de Ladder blijven twee reeksen trappen. De eerste beschrijft de breuk met de wereld en legt de fundamentele disposities. De tweede herneemt die disposities, voltooid door de strijd tegen de gedachten en de ommekeer van de liefde, en toont hoe ze de ening met God realiseren.

2 James Robertson Price⁴⁰

Volgens Price is de Ladder georganiseerd in dertig trappen. Binnen de trappen is er weinig orde. Er is wel een orde binnen de verhandeling in haar geheel. Alhoewel ze de rechte lijn niet volgt gesuggereerd door het symbool van de ladder, is er een logische vooruitgang in de trappen. Climacus leidt de monnik langs drie verschillende fasen van het monastieke leven dat zijn hoogtepunt bereikt in trap 30: de volmaakte openbloeiing van Gods liefde. De eerste fase noemt hij "boete" (metanoia), de tweede "rouwmoedigheid" (penthos), de derde "nederigheid" (tapeinôsis).

De doelgroep van Climacus is beperkt: monniken die in een lura leven, dit is, monniken die leven als heremieten maar dichtbij elkaar en onder de leiding van een geestelijke vader. Hij heeft weinig te zeggen voor monniken in cenobietengemeenschappen en echte heremieten en nog minder voor gehuwden en mensen in de wereld.

Fase één: Boete (bekering)

Trap 1 handelt over de verzaking aan de wereld. Deze roeping is een ervaring van genade. De diepste motivatie om in te gaan op de roep van God is de liefde tot God. Dit is een bekering. De liefde verplicht aan alles te verzaken. In de volgende vijf trappen ontwikkelt Climacus een proces dat morele en intellectuele bekering insluit.

Trap 2 en 3 "onthechting" en "vreemdelingschap" handelen over twee aspecten van de verzaking van de monnik aan de

wereld. In trap 2 verzaakt hij aan bezittingen (2,1), in trap 3 aan de menselijke relaties.

In de drie volgende trappen, gehoorzaamheid, boete en gedachte aan de dood, keert Climacus zijn aandacht van de relatie van de monnik tot de wereld naar de relatie van de monnik tot zichzelf. Ieder van deze drie trappen beschrijft technieken die de monnik gebruikt in zijn poging zijn religieus en moreel engagement te volbrengen. Die technieken noemt Climacus "wapens" en hij ontwikkelt de traditionele metafoor van de monnik als vuistvechter-atleet (4,1.2).

Trap 4: Het doel van de gehoorzaamheid is de onderwerping en de controle over de eigen wil. Praktisch geschiedt gehoorzaamheid door zich te stellen onder een geestelijke vader. Laatste doel van gehoorzaamheid is nederigheid en hartstochteloosheid. Hartstochten beschouwt Climacus als producten van gewoonten. Derhalve is de praktijk van de gehoorzaamheid vereist om ze uit te roeien en te vervangen door gewoonten van deugden.

Trap 5: Boete. Deze is een uitbreiding van de gehoorzaamheid, bedoeld om de controle te verwerven over wil en lichaam. Deze trap beschrijft adequaat de toestand van de beginnende monnik wiens leven is vallen, boete, berouw en gebed om verlossing.

Trap 6 handelt over het derde wapen: de gedachte aan de dood. De gedachte aan de dood is gericht op de controle over de geest. Het is een meditatieve techniek. De monnik plaatst alles in de context van dood, oordeel en straf. Climacus noemt dit "bewaking van de geest". Deze heeft twee doelstellingen. De eerste doelstelling, het besluit God te beminnen boven de wereld, te versterken. De tweede doelstelling is de geest van de monnik scherp te stellen en te bevrijden van verstrooidheid en onvruchtbare onderwerpen.

Fase twee : Rouwmoedigheid

Rouwmoedigheid duidt het begin aan van de tweede fase van het monnikenleven. De monnik ondergaat een tweede geestelijke bekering door rouwmoedigheid (penthos) en de gave der tranen. Deze vernietigt geestelijke en materiële onreinheid. Daarom noemt Climacus haar een tweede doopsel. Dit is een tweede moment van bekering. Climacus beschrijft dit twee-

de moment in de trappen 8 tot 24. In iedere trap behandelt hij een hartstocht die weggewassen wordt bij middel van de gave der tranen of een deugd die de tranen helpt tot stand brengen. De gave der tranen bevrijdt de monnik van zijn hartstochten op twee manieren. Ten eerste wassen de tranen sommige hartstochten weg. Ten tweede stellen ze de monnik in staat, de bron van de hartstochten te onderscheiden. Het hoogtepunt van het proces van zuivering door de tranen is bereikt wanneer de monnik zachtmoedigheid verwerft (trap 24).

Fase drie: Nederigheid

In trap 25 begint de monnik de derde fase van zijn monnikenleven. Zoals de roeping tot het monnikenleven en de gave der tranen, is de nederigheid een gave van God. Nederigheid heeft affiniteiten met zachtmoedigheid. Het verschil bestaat erin dat nederigheid een genade is, zachtmoedigheid een verworven habitus. De gave van nederigheid is het eerste moment van de derde bekering van de monnik. Climacus behandelt dit moment in de trappen 26 tot 29 in termen van morele en intellectuele bekering van de monnik. In de eerste drie stappen beschrijft hij de diepte van de intellectuele bekering die de monnik nu kan bereiken.

In trap 26 behandelt Climacus de onderscheiding. Hij onderkent drie stadia in de onderscheiding die overeenkomen met de drie fasen van het monastiek leven. Het eerste stadium dat de gedachte aan de dood begeleidt, is het scherpe bewustzijn van zondigheid en hulpeloosheid tegenover de menigte hartstochtelijke gewoonten. In het tweede stadium van onderscheiding: omwille van de praktijk van de gedachte aan de dood is de monnik niet langer overstelpt en begint hij te strijden tegen de hartstochtelijke gewoonten en deze uit te roeien. Het derde stadium: het ontvangen van de genade van nederigheid stelt de monnik in staat, zich volledig bewust te worden van de bron van zijn hartstochten en deze hartstochten uit te roeien. Het hoogste niveau van de onderscheiding dat de monnik kan bereiken, noemt Climacus het bewaken van de geest (*têrêsis noös*). Dit verschilt van het bewaken van de gedachten (*phylakê logismôn*) dat voorkomt met de gedachte aan de dood: "Tets anders is de beteugeling van de gedachten (*phylakê logismôn*), en iets anders is de bewaking van de geest (*têrêsis noös*). Zover het

oosten verwijderd is van het westen, zover staat het tweede boven het eerste en is het moeilijker (27,50)".

In trap 27 beschrijft Climacus de bewaking van de geest: de hesychia. Hesychia betekent eenzaamheid en kan betrekking hebben op de eenzaamheid van de heremiet of de stilheid van de geest. Deze laatste bevat twee componenten: 1. de kennis der gedachten, 2. de onschendbare geest. Dit is een kwaliteit van concentratie die niet kan verstrooid worden gedurende het gebed.

Trap 28, over het gebed, volgt logisch en besluit Climacus' beschrijving van de diepte van de intellectuele bekering, bereikbaar door de monnik die de genade van nederigheid ontvangen heeft.

Trap 29 behandelt de hartstochtloosheid. Deze trap beschrijft de diepte van de morele bekering bereikbaar voor de monnik. Het verschil tussen de gave der tranen en de hartstochtloosheid bestaat hierin: de eerste is therapeutisch, de tweede soteriologisch. Wanneer de diepte van morele en intellectuele bekering bereikt is door de monnik in hartstochtloosheid (apatheia) en stilheid (hesychia) dan is hij bereid voor trap 30: de liefde (agape). Agape betekent liefde en is de ervaring van God zelf, want God is liefde. Dit is de vierde ervaring van genade, een vierde en culminerende geestelijke bekering.

Besluit. De Ladder is, volgens Price, een serie van zich steeds verdiepende bekeringen, die verband houden met elkaar. Vier religieuze bekeringen openbaren de liefde in de monnik. De roep tot het monastieke leven, de gave der tranen en de genade van nederigheid bereiken hun hoogtepunt in de liefdeservaring waardoor de monnik verenigd wordt met God. De morele bekering van de monnik schrijdt voort van het verzaken aan bezittingen tot een staat van hartstochtloosheid; zijn intellectuele bekering schrijdt voort van de initiële praktijk van de gedachte aan de dood tot een concentratievermogen dat niet kan gestoord worden en een niveau van zelfonderscheiding dat geen blindheid kent. Het doel van de Ladder is de monnik te brengen tot religieuze, morele en intellectuele zelftranscendentie. Dit is een psychologische transformatie die het werk is van de genade.

3 Richard T. Lawrence⁴¹

Het is vanzelfsprekend dat een literair werk dat de Ladder heet, de structuur van een ladder heeft. Er schijnen evenwel in de Ladder van Johannes Climacus andere structurele elementen aanwezig te zijn, ieder met hun eigen expliciete of impliciete getallensymboliek. In de geschiedenis van de interpretatie kwam echter de nadruk meer te liggen op de ascetische en mystieke inhoud dan op de structuur van het boek.

In 1972 evenwel gaf Gueric Couilleau een meesterlijke structurele analyse van de Ladder, waarin hij als basisstructuur vond wat hij een systeem van parallelle tegenstellingen noemde, een literaire structuur geliefd in de oudheid, die men ook kan noemen een systeem van concentrisch parallisme. Hij vindt in de Ladder drie secties en expliciteert zijn visie met een diagram. Hij wordt hierin gevolgd door Kallistos Ware, die enkele wijzigingen aanbrengt.

In zijn analyse van de Ladder slaat James Robertson Price echter een afwijkende weg in. Hij ziet ook drie grote secties in de Ladder, maar legt de breekpunten niet op dezelfde plaats. Voor hem zijn de eerste trappen van de drie secties, die over de verzaking (trap 1), de rouwmoedigheid (trap 7) en de nederigheid (trap 25). Hij heeft daarvoor drie argumenten. Ten eerste, op basis van de inhoud, beweert hij, is ieder van deze trappen een nieuw niveau van religieuze bekering en ieder van hen wordt uitgewerkt als intellectuele of morele bekerings in de volgende trappen van iedere sectie. Ten tweede, bewijst hij uit de tekst, dat ieder van deze drie trappen door Climacus genoemd wordt roeping of gave van God, genade-ervaring. Ten derde haalt hij een tekst aan, waarin Climacus zelf naar deze drie trappen verwijst als naar breekpunten: "Voor Climacus zijn de drie fasen van het monastieke leven successieve bewegingen van een daad van genade. Hij vergelijkt dit proces met de Drie-eenheid: "De boete (metanoia) doet (de gevallene) opstaan, de rouwmoedigheid (penthos) klopt aan de deur, maar de heilige nederigheid (tapeinôsis) opent haar. Maar ik belijd en aanbid de drieheid in de eenheid en de eenheid in de drieheid."

Lawrence aanvaardt de indeling van Price. Door zijn verwijzing naar de Drie-eenheid, zegt Climacus ons dat zijn werk een eenheid bezit in drie delen met de bedoeling eer te geven aan de Drie-eenheid. De eerste zes trappen vormen de sectie van de

verzaking, de middelste negentien de sectie van de rouwmoe- digheid, de laatste zes die van de nederigheid.

In de eerste sectie wordt de monnik aangespoord om te breken met de wereld, in de tweede om de ondeugden te vernietigen, in de derde wordt hem een bondig idee gegeven van wat hem te wachten staat als hij op aarde de eenheid met God bereikt.

De stelling van Lawrence is dat de visie van Couilleau in overeenstemming kan gebracht worden met die van Price.

In zijn artikel suggereert hij dat Couilleau's schets vruchtbaar kan omgewerkt worden volgens de lijnen van de analyse van Price. Voor die reconstructie haalt hij vijf argumenten aan:

1 Even duidelijk als tevoren blijkt dat het werk een tweeluik-structuur heeft die van betekenis is voor de auteur.

2 Er duikt een innerlijk concentrisch parallellisme op in ieder van de secties.

3 Er bestaan trappen die een link vormen tussen de drie secties.

4 Er is een latente getallensymboliek met betrekking tot het aantal trappen in iedere sectie.

5 De voorgestelde structuur vertoont een mogelijk parallellisme met die van het Credo.

Lawrence stelt zijn diagram voor en geeft er een verklaring voor:

DIAGRAM volgens LAWRENCE

I Verzaking

- 1 Verzaking aan het leven
 - 2 Onthechting
 - 3 Vreemdelingschap
 - 4 Gehoorzaamheid
 - 5 Boete
- 6 Gedachte aan de dood

II Rouwmoedigheid

- 7 Rouwmoedigheid
- 8 Toorn
- 9 Wrok
- 10 Kwaadsprekerij
- 11 Veelpraterij
- 12 Leugen
 - 13 Lusteloosheid
 - 14 Gulzigheid
 - 15 Onkuisheid
 - 16 Geldzucht
 - 17 Armoede
- 18 Gevoelloosheid
- 19 Slaap
- 20 Waken
- 21 Vreesachtigheid
- 22 Ijdelheid
- 23 Hoogmoed
- 24 Zachtmoedigheid

III Nederigheid

- 25 Nederigheid
 - 26 Onderscheiding
 - Résumé van het voorgaande
 - 27 Stilheid
 - 28 Zuiver gebed
 - 29 Hartstochtloosheid
- 30 Liefde

Verklaring

a. De Ladder heeft een diptiekachtige structuur

De Ladder, die uit drie delen bestaat, kan ook verdeeld worden in twee helften, geordend rond een centraal punt, zoals een diptiek: Het eerste deel heeft nagenoeg dezelfde lengte als het derde deel, en het middenstuk kan zelf verdeeld worden in nagenoeg gelijke helften, met een evenwicht tussen de eerste hoofdstukken en de laatste.

Lawrence meent dat er een bewijs is in de tekst zelf voor het bestaan van een structuur met twee luiken.

Ten eerste, op het einde van trap 15 over de onkuisheid, die volgens het diagram de spiltrap is tussen de twee delen van het diptiek, het centrum waaromheen het concentrisch parallelisme draait, hebben we de verklaring van de auteur: "Dit is de vijftiende kampprijs. Wie hem tijdens zijn leven behaald heeft, is reeds gestorven en verrezen, en heeft reeds hier op aarde de aanvang van de toekomstige onvergankelijkheid leren kennen" (15,83e slotzin). Deze tekst suggereert dat we op de een of andere manier een keerpunt in het boek bereikt hebben, en dat de voorgaande trappen in zekere zin een soort dood zijn, en de volgende in zekere zin een soort verrijzenis.

Ten tweede, in trap 28 over het gebed schijnt Climacus aan dit symbolisme van dood en verrijzenis een tweede element van tweeluiksymboliek toe te voegen, door te verwijzen naar de twee naturen van Christus. Hij zegt: "Sommigen zeggen dat het gebed krachtiger is dan de gedachte aan de dood. Ik zing een hymne voor de twee naturen van één persoon" (28,48). Indien gebed verstaan wordt als een deel-voor-het-geheel-verwijzing naar het derde deel, dat begint met een uiteenzetting over nederigheid en eindigt met een over de liefde, en indien gedachte aan de dood beschouwd wordt als een soortgelijke verwijzing naar het eerste deel dat handelt over verzaking en boete, kan men aannemen dat Climacus de twee delen van zijn structuur vergelijkt met de twee naturen van Christus. De ene is weliswaar edeler dan de andere, maar beide zijn noodzakelijk. Inderdaad de ene neemt op en transformeert de andere, een thema dat vast bekend is bij een man die, toen hij schreef, abt was van de Sinai, waar het mozaïek boven het altaar de gedaanteverandering van Christus voorstelt.

De betekenis van dit punt gaat verder dan de louter mechanische analyse van de structuur, zegt Lawrence. De tweeluikstructuur onderstreept de theologische en geestelijke onderwerpen door Climacus in de ladder behandeld. Het eerste en grootste structurele element, de ladder van dertig trappen, spitst de aandacht van de monnik op het begrip eenheid: er is een God en een Heer Jezus Christus en het geestelijk pad van de monnik bestaat in het realiseren in zichzelf wat Christus volbracht heeft in zijn dertig jaar van voorbereiding op zijn openbaar ministerie. Het toevoegen van een tweede structureel element, het tweeluik, trekt de aandacht op de twee naturen van Christus en op het proces van dood en verrijzenis waardoor zijn menselijke natuur getransformeerd werd tot de gelijkenis met zijn goddelijke natuur. Dit wordt aangeboden zowel tot overweging als tot navolging: de taak van de monnik is, door deze stappen van geestelijke vooruitgang de transformatie te ondergaan van zijn menszijn naar de gelijkenis met de godheid van Christus. De tweeluikstructuur functioneert als verlossingsleer én als navolging van Christus.

b. Het concentrisch parallisme binnen ieder van de drie delen

Het eerste deel bestaat, zegt Lawrence, uit drie paren van twee trappen ieder. Trap 1, over de verzaking aan het leven, staat parallel met trap 6 over de gedachte aan de dood. Trap 2, over de onthechting, staat in relatie tot trap 5, over de boete, die een gelijkend onderwerp behandelt. Trap 3, over de vreemdelingschap, spreekt over het achter zich laten van de wereld, en trap 4, over de gehoorzaamheid, over het achter zich laten van de eigen wil.

Deze parallellen hangen niet af van de gelijkenis van de topics alleen: er zijn aanwijzingen in de tekst zelf. De eerste parallel ligt tussen trap 1 en 6. In trap 1, over de verzaking, beschrijft Climacus de monnik als "een ziel, die zich verdiept in de voortdurende herinnering aan de dood" (1,10e), en in trap 6, over de gedachte aan de dood, verbindt hij de verzaking nog meer met de gedachte aan de dood: "Wie aan alles gestorven is, die denkt aan de dood, maar wie nog gehechtheid bezit, zal geen vrije tijd voor die gedachte hebben, daar hij samenzweert tegen zijn eigen belangen" (6,23). Hij onderstreept dit thema met een van zijn meest gedenkwaardige grappen: "Wie de overweging

van de dood en van het oordeel van God constant in zich wil vasthouden, terwijl hij zichzelf overgeeft aan materiële bekommernissen en verstrooiingen, gelijkt op een zwemmer die in zijn handen wil klappen" (6,12).

De tweede parallel ligt tussen de trappen 2 en 5. Climacus begint trap 2, over de onthechting, door berouw als motief te gebruiken: "Wie waarlijk treurt over zijn eigen misstappen, wie er waarlijk in geslaagd is de gedachte aan de eeuwige straf en het eeuwig oordeel te overwegen, wie waarlijk de vrees voor zijn eigen dood heeft gekregen, zal geen gehechtheid meer bezitten" (2,1). En in trap 5, over de boete, haalt hij onthechting aan als het effect van boete: "Tijdens mijn overweging, of beter door mijn boete zal het vuur ontbranden van het gebed, dat het stoffelijke verbrandt" (vgl. Ps 38,4) (5,29).

De laatste parallel is die tussen trap 3 en 4. Climacus verbindt vreemdelingschap en gehoorzaamheid als daden van onthechting (zie 3,1). "Vreemdelingschap is het onherroepelijk verlaten van alle dingen die in het vaderland ons tegenwerken om ons doel, de vroomheid, te bereiken" en 4,1 "Aan alle vrucht gaat een bloem vooraf, en aan alle gehoorzaamheid de vreemdelingschap ofwel van het lichaam, ofwel van de wil" en 4,3 "Gehoorzaamheid is volledige verloochening van de eigen ziel duidelijk uitgedrukt door middel van het lichaam".

Het middendeel van het boek begint met trap 7, over rouwmoedigheid, en eindigt met trap 24 over de zachtmoedigheid. Climacus beschrijft deze twee trappen in gelijkende termen. Over rouwmoedigheid zegt hij: "Karakteristiek voor wie nog vorderingen maken in het gelukzalige berouw is de zelfbeheersing en het zwijgen van de lippen. Karakteristiek voor wie reeds vorderingen gemaakt hebben, is de afwezigheid van toorn en geduldige verdraagzaamheid. Karakteristiek voor wie de volmaaktheid erin bereikt hebben is nederigheid, dorst naar vernederingen, vrijwillige honger naar niet gewilde kwellingen, de weigering zondaars te veroordelen, meer dan menselijk medelijden" (7,6). Over zachtmoedigheid zegt hij: "De zachtmoedigheid is de onveranderlijke toestand van de geest, die zichzelf blijft te midden van eerbetuigingen en beschimpingen. Zachtmoedigheid is, wanneer wij door de naaste verontrust worden, ongemerkt en oprecht voor hem bidden. Zachtmoedigheid is een rots die boven de zee van onze opvliegendheid uitsteekt, die

al de golven die tegen haar beuken breekt en nooit aan het wankelen wordt gebracht. Zachtmoedigheid is de stut van het geduld, deur of beter moeder van de liefde, grondslag van de onderscheiding" (24,2ab).

De rest van het middendeel is in beslag genomen door de zeven hoofdzonden, geordend in drie paren, met de vierde zonde in het midden van de lijst die het scharnier vormt tussen de twee delen van het tweeluik. Eerst wordt de toorn (trap 8) parallel geplaatst met de hoogmoed (trap 23): de eerste behandelt onze geestelijke houding tegenover anderen, de tweede die tegenover onszelf. De uiteenzetting over toorn wordt gevolgd door de uiteenzetting over vier afhankelijke ondeugden (wrok 9, kwaadsprekerij 10, veelpraterij 11, leugen 12). Ze staat parallel met vreesachtigheid (21) en ijdelheid (22), die voorafgaan aan hoogmoed en ervan afhankelijk zijn. Johannes ziet ijdelheid niet als een hoofdzonde, maar als een deel van hoogmoed. Vervolgens staat lusteloosheid (13) parallel met gevoelloosheid (18) die gevolgd wordt door slaap (19) en waken (20). In het centrum staan gulzigheid (14) en geldzucht (16) duidelijk parallel en beide staan in verband met onkuisheid (15), welke beide als vleselijke ondeugden in relatie staan tot ontucht (15), dat de scharniertrap is, het laagste punt van de ondeugden die wij moeten uitroeien en het beginpunt van de opgang van de ziel tot de ening met God.

Het parallellisme tussen toorn (8) en hoogmoed (23), wordt gereflecteerd in de teksten. Bij het begin van trap 8 zegt Climacus: "De overwinning op de opvliegendheid is de onverzadigbare begeerte naar een vernederende behandeling, zoals bij eierzuchtige mensen de begeerte naar grenzeloze lofprijzing" (8,2); trap 23, over hoogmoed, verwijst dikwijls naar toorn: "bron van toorn, deur voor huichelarij, versterking van de demonen" (22,1) en "de hoogmoedige monnik spreekt hevige tegen, maar de nederige kan zelfs niet in het gelaat kijken" (22,7), en "Onze nakomelingen zijn de zonden van geestelijke mensen: toorn, kwaadsprekerij, bitterheid, woede, geschreeuw, godslastering, huichelarij, haat, afgunst, eigennut, twist, ongehoorzaamheid" (28d).

Trap 13, over lusteloosheid, en 18, over gevoelloosheid, hebben ook parallellen. In trap 13 zegt Climacus: "De lusteloosheid is verslapping van de ziel, ontcrachting van het intellect, nalatigheid in de ascese, haat van de religieuze gelofte" (13,1) en

"Op het derde uur geeft de demon van de lusteloosheid ons huivering en hoofdpijn, koorts en buikpijn. Als het negende uur aanbreekt, voelt de lusteloze zich een weinig verlicht. Maar als de tafel gedekt staat, dan springt hij uit zijn bed en als de gebedstijd aanbreekt, wordt zijn lichaam opnieuw bezwaard. Hen die aan het bidden zijn dompelt de lusteloosheid opnieuw in de slaap en door hinderlijk geeuwen rooft ze de psalmverzen uit de mond" (13,5). "Gevoelloosheid", zegt hij, "zowel als ze de lichamen treft als de geesten is een afsterven van het gevoel dat na een chronische ziekte en een langdurige verwaarlozing eindigt in gevoelloosheid" (17,1). "Ongevoeligheid is een habituele verwaarlozing" (17,2) en "De ongevoelige is een filosoof die gek is, een interpreet die zichzelf veroordeelt, een wetenschapper die zichzelf tegensprekt, een blinde leraar die anderen leert. Over waken spreekt hij alsof hij het van buiten geleerd heeft, en onmiddellijk dompelt hij zich onder in de slaap. Over het gebed houdt hij een lofrede, en gaat ervoor uit de weg als voor een zweep" (17,3).

Derde set van parallel geplaatste ondeugden zijn gulzigheid (trap 14) en geldzucht (trap 16) beide in relatie met ontucht (trap 15). "De gulzigheid", zegt hij, "is huichelarij van de maag" (14,2); "Overdaad van spijzen is de vader van de ontucht, maar de versterving van de maag verschaft zuiverheid. Wie een leeuw streelt, maakt hem dikwijls tam, maar wie zijn lichaam met zorgen omringt maakt het meer en meer wild" (14,3). Op gelijke wijze begint hij de verhandeling over geldzucht door de relatie met ontucht te onderstrepen: "Veel wijze leraren zijn gewoon, na de tiran, waarover wij het hiervoor hadden, een plaats in te ruimen voor de nu voorliggende duizendkoppige demon van de geldzucht. Opdat wij derhalve, die de wijsheid niet bezitten, de volgorde door de wijzen opgesteld niet zouden veranderen, hebben wij dezelfde vastgestelde rangorde gevolgd" (16,1).

In het laatste deel van het boek staat trap 25, over de nederigheid, parallel met trap 30, over de liefde. Trap 26, over de onderscheiding staat parallel met trap 29, over de hartstochteloosheid. In het centrum van dit deel vinden we trap 27 over de stilheid en trap 28 over het zuivere gebed.

Trap 25, over de nederigheid, en trap 30, over de liefde, vormen de eerste parallel. In de eerste zin van trap 25 verbindt

Climacus deze twee topics: "Hij die ... van de liefde van de Heer..., van de nederigheid ..., van de zuiverheid ..., van de goddelijke verlichting ..., van de zekerheid ..., gewaarwording en werking wil verhalen, meent dat hij door de uiteenzetting over zulke onderwerpen licht gaat bijbrengen aan die ze niet geproefd hebben... (25,1)". In zijn eigen definitie van nederigheid geeft hij een gelijkende aantekening: "Nederigheid is onnoembare genade, alleen bij naam gekend door wie haar ervaren hebben, ...naam en gave door God gegeven... niet van een engel, niet van een mens, niet uit een boek, maar van mij, dit is door mijn inwoning in u en door mijn verlichting en door mijn werkzaamheid in u" (25,3c). In trap 30 spreekt hij op gelijke wijze: "Wie over de liefde wil spreken, doet een poging om van God te spreken, maar met woorden over God uitweiden is bedrieglijk en gevaarlijk voor wie niet op hun hoede zijn" (30,2). Hij definieert daarna de liefde: "Liefde is naar kwaliteit gelijk worden aan God voor zover dit voor stervelingen mogelijk is, naar inwerking is ze dronkenschap van de ziel, naar eigenheid is ze bron van het geloof, afrond van geduld, zee van nederigheid" (30,3). Maar mogelijk wordt het duidelijkste verband uitgedrukt in: "Een heilig tweespan zijn liefde en nederigheid. Want de eerste verheft, de tweede houdt hen die verheven werden in stand en laat nooit toe dat ze vallen" (25,36).

Tweede correlatie is die tussen trap 26, over de onderscheiding en 29, over de hartstochtloosheid. In trap 26 begint Climacus: "Onderscheiding is bij beginnelingen de ware kennis van hun innerlijke toestand. Bij gevorderden is het een geestelijk zintuig dat een feilloos onderscheid maakt tussen het werkelijk goede en het tegendeel. Bij volmaakten is het de kennis die bestaat door een goddelijke verlichting, die de kracht bezit hetgeen bij de anderen duister aanwezig is, door haar eigen licht te verlichten" (1a). In trap 29 zegt hij iets opvallend gelijkends: "Hij die zulke toestand waardig bevonden is, ofschoon hij zich nog in het vlees bevindt, bezit de inwonende God zelf om hem te leiden in al zijn woorden, werken en gedachten. Vandaar dan ook verneemt hij door verlichting in zijn binnenste de wil van de Heer als een stem" (29,15).

Derde en laatste parallel is die tussen trap 27 stilheid (hesychia) en 28 zuiver gebed. Drie passages zijn voldoende om de connectie van deze topics in de geest van Climacus aan te tonen: "Zij wier geest geleerd heeft waarlijk te bidden, die spreken met

de Heer van aanschijn tot aanschijn, zoals zij die tot het oor van de koning spreken. Zij wier mond bidt, gelijken op degenen die zich prosternerer voor hem te midden van heel het samenge-roepen hof. Al wie in de wereld verblijven richten hun smeek-beden tot de koning te midden van het lawaai van heel het volk" (27 I,20). "Stilheid is een ononderbroken eredienst aan God en een ononderbroken aanwezigheid bij God. Laat de gedachte aan Jezus één worden met uw adem en dan zult ge het nut van de stilheid kennen" (27 II ,25.26). "Het beginstadium van het gebed bestaat erin door één woord aanvallen te verjagen zodra ze opduiken. Het gevorderd stadium is dat onze gedachte zich bevindt in wat wij zeggen en denken. Het eindstadium is de geestesvervoering naar de Heer" (28,20).

Lawrence besluit met de opmerking: dit bewijs van de aanwezigheid van een concentrisch parallellisme binnen de delen van zijn voorgesteld diagram lijkt te bevestigen:

1. de affirmatie van Couilleau omtrent de aanwezigheid van een concentrisch parallellisme in het werk in zijn geheel,
2. de affirmatie van Price over de aflijning van de drie hoofdsecties van het werk.
3. het gebruik van linktrappen tussen de drie hoofddelen.

Verdere bevestiging, zegt hij, komt van de opvallende aanwezigheid van linktrappen tussen de drie hoofddelen.

De laatste trap van iedere sectie staat, zoals bewezen, in nauwe relatie met de eerste trap van dezelfde sectie. Lawrence stelt dat ieder van deze laatste trappen ook een nauwe relatie heeft met de eerste trap van de volgende sectie.

Trap 6 en 7. Gedachte aan de dood en rouwmoedigheid zijn topics die duidelijk op elkaar betrokken zijn. Price noemt gedachte aan de dood een noodzakelijke maar onvoldoende voorbereiding op de genade der tranen van de rouwmoedigheid⁴³. Climacus schrijft: "Laten we overtuigd zijn dat (de gedachte aan de dood) een geschenk van God is na al zijn andere gaven. Immers, hoe komt het dat sommigen van ons, ook wanneer wij bij die graven staan, dikwijls zonder tranen hardvochtig blijven, maar wanneer wij ons ver van zulke beschouwing bevinden, zeer dikwijls tot rouwmoedigheid gebracht worden" (6,22). In trap 7 voegt hij toe: "Tranen omwille van onze dood, brengen vrees mee. Maar wanneer de vrees vrijheid van angst heeft

veroorzaakt, dan verschijnt de vreugde. En wanneer de vreugde die geen einde kent ophoudt, dan ontluikt de bloem van de heilige liefde" (7,54).

Trap 24 en 25. Zachtmoedigheid en nederigheid zijn eveneens twee verwante begrippen. Price noemt nederigheid een genade, zachtmoedigheid een verworven habitus. Climacus over hun onderling verband: "Het licht van de dageraad gaat de zon vooraf, de weg van de zachtmoedigheid gaat vooraf aan de nederigheid. Laten we daarom ook luisteren naar het Licht, dat op die wijze die deugden in die volgorde rangschikt: 'Leer immers van Mij', zegt Hij, 'dat Ik nederig van harte ben' (Mt 11,29)". Wij moeten dus ,vooraleer wij door de zon beschenen worden, door het licht beschenen worden. Want het is niet mogelijk, het is onmogelijk, zonder eerst het licht gekend te hebben, de zon te aanschouwen ..." (24,1).

Lawrence besluit: in ieder geval wordt de genade waarover het gaat in de volgende trap voorbereid door de vermelding van de deugd in de laatste trap van de voorgaande sectie⁴⁴.

c, Getallensymboliek in de structuur

Tenslotte vindt Lawrence een getallensymboliek in het aantal van de trappen in iedere sectie. Eigenlijk zijn er 31 trappen, omdat er een summarium is ingelast tussen trap 26 en 27. Dit heeft als gevolg dat sectie III zeven trappen telt, terwijl sectie I er maar zes telt. Zeven nu is een volmaakt getal, zes dat de zeven niet haalt en de helft is van twaalf, een onvolmaakt getal. Climacus wijst hier blijkbaar op de onvolmaaktheid van de menselijke natuur, omgevormd tot de deelname aan de goddelijke natuur. Het eerste deel van de tweede sectie telt acht — onvolmaakt getal — trappen, het tweede deel negen — een driemaal volmaakt getal. Dit kan het grote belang en de waardigheid suggereren van het deelnemen aan de verrijzenis en de goddelijke natuur.

d. Lawrence ziet ook in de structuur van de Ladder een parallel met het Credo

Om drie redenen ziet Lawrence een parallellisme tussen de structuur van de Ladder en die van het Credo. Het Credo heeft een kort eerste deel, een uitgebreid tweede deel en een kort derde deel. Er is ook parallellisme in de materie en aanduidingen in de tekst van de Ladder dat dit parallellisme niet toevallig is.

De eerste paragraaf van het Credo handelt over God, de Vader, de Schepper, het begin van alles. Het begin van de Ladder gaat over de schepping van de monnik. De tekst van trap 1 begint met een verwijzing naar God en de schepping: "Onze goede, meer dan goede, algoede God en Koning ... heeft alle door Hem geschapen redelijke wezens vereerd met de waardigheid van zijn vrije wil" (1,1).

De tweede paragraaf van het Credo handelt over de menswording, dood en verrijzenis van Jezus Christus. Het middendeel van de Ladder handelt over de strijd van de monnik om zijn hartstochten en zijn menselijke natuur om te buigen tot het bekomen van de gave der tranen en het nieuwe doopsel, "totdat de rouwmoedigheid u optilt hoog verheven boven al het aardse en u zuiver voor Christus plaatst" (7,11). Climacus trekt ook een parallel tussen het overwinnen van de hartstochten en dood en verrijzenis (15,83e slottekst) en ziet een verband tussen de transformatie van de monnik en de twee naturen in de ene persoon van Christus (28,48).

Het laatste deel van het Credo handelt over het inwonen van de heilige Geest in de Kerk. De laatste sectie van de Ladder handelt over de fase van het monnikenleven die volledig afhankelijk is van de innerlijke werking van de heilige Geest. In het begin van trap 28 schrijft hij: "Dat allen die door de Geest van God geleid worden (Rom 8,14) samen met ons binnentreden in deze geestelijke en alwijze vergadering..." (25,3a). In deze trap komen ook de termen "inwoning" en "ening" die karakteristiek zijn voor de theologie van de heilige Geest, veelvuldig voor.

Price heeft aangetoond, zegt Lawrence, dat de initiële trap van iedere sectie kan beschreven worden als een goddelijke gave van religieuze bekering. Volgens Lawrence schrijft Climacus, zonder Vader, Zoon en Geest expliciet te noemen, de eerste bekering, de verzaking, toe aan de Vader: "... omdat wij door

onze God en koning worden geroepen ..." (1,26), de tweede, de rouwmoedigheid, aan de Zoon: "Wanneer onze ziel, ofschoon wij geen initiatief genomen hebben, noch iets ondernomen hebben, tranen stort en hevig weent en zachtmoedig wordt, laten wij dan toesnellen, want dan is de Heer ongeroepen gekomen, en geeft Hij ons de spons van de Godminnende droefheid en het verfrissende water van onze vrome tranen om de zonden op ons strafblad af te wissen" (7,27), de derde, de nederigheid, aan de heilige Geest: "Nederigheid is onnoembare genade van de ziel, alleen bij naam gekend door wie haar ervaren hebben, onuitsprekelijke rijkdom, naam en gave door God gegeven: 'Want leer', zegt Hij, ... 'van Mij' ... dit is door mijn inwoning in u en door mijn verlichting en door mijn werkzaamheid in u" (25,3c).

Lawrence besluit: de verdeling van de Ladder in drie secties die parallel lopen met het Credo heeft betekenisvolle gevolgen voor de theologische en spirituele analyse van Climacus' werk. Aan de monnik wordt duidelijk gemaakt dat het proces van transformatie waarover het gaat in de dertig trappen geen menselijk werk is maar het werk van de drie goddelijke personen in de ziel. Initiatief en energie zijn die van Vader, Zoon en heilige Geest. Het werk van de monnik bestaat erin, de gaven te aanvaarden, toe te laten dat hij omgevormd wordt en dat de Drie-ene God hem optilt tot de deelname aan zijn eigen goddelijk leven.

Is de visie van Lawrence een interpreteren of een hinein-interpreteren? Deze structuur is niet onwaarschijnlijk. Johannes heet niet alleen "Climacus" maar ook "Scholastikos", de "geleerde", wat op verlerlei wijze uit zijn werk blijkt. Zijn boek is ook geen gelegenheidsgeschrift, maar een diep doordacht werk waarin een subtiele structuur op haar plaats is. Verder is het niet onwaarschijnlijk dat Climacus met opzet die subtiele structuur geschapen heeft met de bedoeling meer te openbaren aan de monnik die zijn woorden overweegt, dan aan de toevallige lezer. Reeds Couilleau spreekt in die zin: "Men kan niet zeggen dat dit procédé van uiteenzetting, dat ontsnapt aan het onmiddellijk bewustzijn van de lezer, doorzichtig is. Climacus is weloverwogen duister en verwarrend. De auteur is zich te zeer bewust van het mysterieuze karakter van de opstijging naar God om er een programma van te geven, zo toegankelijk voor de

eerste de beste dat hij er de illusie zou kunnen van overhouden het ongrijpbare gegrepen te hebben. Hij moet in zekere zin wat verwarring stichten om het begrijpen te reserveren voor degene aan wie de ervaring reeds een zeker licht geschonken heeft om de verscheidenheid der benaderingen te respecteren⁴⁵.

Wanneer we dit in overweging nemen, zegt Lawrence, moeten we het niet onwaarschijnlijk vinden dat Johannes Climacus met opzet en zorgzaam zijn boek gestructureerd heeft volgens een drievoudig structureel principe: een ladder in twee concentrische tweeluik-achtige helften, bestaande uit drie belangrijke delen, als een middel om de lof te zingen van de eenheid van God, de tweeheid van de naturen van Christus en de drieheid van de goddelijke personen.

Al is de analyse van Lawrence wellicht een mijlpaal in de studie van de structuur van de Ladder, zij zal nog moeten aangevuld worden door nog grondiger detailstudies.

II De structuur van de trappen afzonderlijk

Dit onderwerp is weinig bestudeerd. Alleen J. Huet⁴⁶ doet een poging om de structuur van trap 26, over de onderscheiding, te bepalen en ontkent niet de moeilijkheid om tot klaarheid te komen.

Trap 26 heeft drie delen:

I. De onderscheiding der gedachten, de hartstochten en de deugden: 26,I,1-82.

Dit eerste deel ontwikkelt de eerste, meer particuliere definitie (26,1a). Het analyseert en klasseert de gegevens van de ascese op psychologisch en moreel niveau.

II. Het juiste onderscheid: 26,II,1-70.

Dit tweede deel ontwikkelt de tweede, meer algemene definitie (26,1b) Het herneemt voor een deel de materie van het eerste deel maar in een globaal perspectief en meer synthetisch. Het benadert de problemen in de theologische en mystieke orde.

III. Recapitulatie van wat in de voorgaande trappen gezegd werd: 26,1-55.

Dit deel vormt omwille van zijn plaats, zijn inhoud en zijn vorm een autonoom geheel, een aanhangsel bij al de vorige trappen. Het heeft een duidelijke algemene structuur:

1 Een reeks bondige apofthegmata, die in het begin de orde volgt van de trappen, daarna er zich van losmaakt, maar uiteindelijk toch begint met trap 1 om te eindigen met trap 25: §§ 1-5a.

2 Een lange reeks vergelijkingen genomen uit het dagelijks leven om het ascetisch leven te illustreren: §§ 5b-54.

3 Een nieuwe reeks apofthegmata die de opvolging der trappen herneemt waar zij onderbroken werd: §§ 55-69. Vertrekkende van het geestelijk inzicht, dat een definitie is van de onderscheiding, ontwikkelt zich het verloop van het geestelijk leven dat eindigt bij de hartstochtloosheid (trap 29) en de liefde (trap 30).

Het slot is een doxologie.

Het is duidelijk dat de andere trappen ook een innerlijke structuur hebben, al is ze niet doorzichtig en zal het nog heel wat studiewerk vragen om die te achterhalen.

Bij de auteurs vindt men hierover slechts algemeenheden, zoals bijvoorbeeld: "de meeste trappen over de ondeugden zijn opgebouwd volgens dit patroon:

— inleiding, die de bron van de ondeugd aanduidt in haar plaats in het geheel van de Ladder;

— korte definities;

— meer gedetailleerde analyses: oorzaken, symptomen, effecten, remedies (met illustrerende anekdoten);

— resumerend slot⁴⁷.

De trappen die de hoofdondeugden behandelen, eindigen op een slot in dramatische vorm (8,31; 13,10; 14,32; 17,5), waarin de auteur de hartstocht personifieert, haar laat verschijnen voor een tribunaal en haar verplicht na een dwingende ondervraging te openbaren haar oorsprong, haar handelwijze en de manieren om haar te bekampen.

De innerlijke structuur van de afzonderlijke trappen is niet uniform, zeer gevarieerd maar vrij onduidelijk.

III De geestelijke leer van de Ladder

Aangezien de Ladder een boek is met praktische raadgevingen is het niet mogelijk het te resumeren zonder het tot een abstractie te reduceren. We beperken ons tot het aanhalen van enkele themata, waarop Johannes Climacus de nadruk legt.

1 Breuk met de wereld

Het eerste deel der Ladder — bestaande uit vier trappen: verzaking, onthechting, vreemdelingschap en gehoorzaamheid — verkondigt een breuk met de wereld. Elke binding aan de wereld is voor de monnik een hindernis op de gekozen weg. Die breuk moet radicaal zijn (1,19). Monnik zijn is "een zich terugtrekken uit de wereld wat welbewuste haat is en verloochening van de (gevallen) natuur, om wat boven de natuur (God) is, te bereiken" (1,11). Het is op rigoureuze wijze realiseren wat de Schrift vordert: de oude mens te laten sterven, om de nieuwe mens tot leven te brengen (Kol 3,9-10).

2 De gehoorzaamheid

Gehoorzaamheid aan de geestelijke leider (herder) is een middel om die breuk te realiseren en een ander niveau te bereiken. Het is volledige verloochening van zijn eigen ik (4,3), van zijn eigen wil (4,92), kortste weg naar het heil (4,6), bron van hoogste vrijheid (4,3), weg naar de nederigheid (4,48; 65.105) en andere deugden (27,II7). Gehoorzaamheid is moeilijk in het begin, maar wordt steeds lichter (4,5). Lichter wordt ze als ze vervuld is met liefde tot een geestelijke vader, levende icoon van Christus. De geestelijke vader helpt alle hindernissen te overwinnen en vallen te vermijden, door de demonen opgesteld (4.12). De gehoorzame profiteert van het onderscheidingsvermogen van zijn geestelijke vader: "Gehoorzaamheid is afzien van oordeel wegens rijkdom aan oordeel" (4,4). Deze trap looft de geestelijke vader als "rechter" (4,13-14), "geneesheer" (4,61.63.91; 5,5; 26 I,11.21,1; 31,4.7.10.11.12.13.19.22.26.31.32.35) en "leider" (4,24.62.64; 31,3.7.32.36).

3 De boete

Boete is een grondhouding, een fundamentele voorwaarde voor het geestelijk leven naar de leer van het Evangelie (Mt 3,8; 4,17; Mc 1,4-5. 15; Lc 3,3.8; 24,47). Johannes Climacus illustreert ze in een rij voorbeelden (5,5) in het klooster der boetelingen (de "Gevangenis"). Ze bestaat niet alleen uit een innerlijke houding, maar omvat ook oefeningen van versterving. Het lichaam moet aan de boete deelnemen. Johannes Climacus is geen voorstander van ascetische excessen, maar toont zich op verschillende plaatsen de verdediger van een gematigde levenswijze (14,8; 1,47). Hij stelt de extreme praktijken voor om de lezer van zijn lauwheid te overtuigen, om te laten verstaan dat de boete een essentiële handeling is (5,7.30).

De boete is een herstel van het doopsel (5,2). De boete is de reiniging van het geweten (5,2). Andere vruchten: vernietiging van de toorn, einde van aardse zorgen, vrij zijn van het oordeel over anderen (5,5), nederigheid (5,2.9.17), grote ijver voor het gebed (5,29). De boete is de motor van het geestelijk leven (5,15). In de boete krijgt de mens de zekerheid van Gods barmhartigheid en de vergeving der zonden.

4 De hartstochten

Johannes Climacus onderzoekt op zeer subtiële wijze een reeks hartstochten die de gevallen mens bezoeken. Hij neemt in zijn lijst op: toorn (8-10), veelpraterij (11), leugen (12), lusteloosheid (13), gulzigheid (14), ontucht (15), geldzucht (16), gevoelloosheid (17), vreesachtigheid (20), ijdelheid (21), hoogmoed (22), godslastering (23), boosheid (24).

Johannes toont ook de ascendenten en descendenten van de hartstochten en is zich bewust van de complexiteit van hun genealogieën en interactie. Hij analyseert op een subtiële wijze de listen en strategieën van de demonen om de hartstochten aan te wakkeren, de illusies waaraan de mens ten prooi kan vallen en het feit dat hartstochten zich als deugden kunnen verkleden.

De Ladder toont zich een waardevolle gids tegen de "bedrieglijke machten die aanhoudend pogen vanbinnen en vanbuiten de mens te bedriegen en hem te schaden". De Ladder is een traktaat van spirituele psychologie, een van de diepste die ooit

geschreven werden zowel in de christelijke wereld als erbuiten. In vele opzichten toont zij zich als voorloper van de moderne dieptepsychologie en anticipeert op enige van haar themata. Men vindt inderdaad in de Ladder een analyse van het geestelijk onbewuste van de mens. Hij legt het schadelijke karakter van bepaalde gedachten, van verdrongen tendensen (8,17.27; 9,12; 10,1.2) bloot en wijdt een grote passage aan de droomanalyse (3.35-45). Ook geeft hij een zeer nauwkeurige analyse van het proces van de bekoring, die het de mens mogelijk maakt beelden en gedachten te beheersen (15,73).

Maar de auteur gaat verder dan de psychoanalyse. Deze beperkt zich tot het psychische, het natuurlijke niveau, terwijl Johannes de psychische conditie van de mens insluit in haar geestelijke dimensie, die veel fundamenteeler en omvangrijker is, omdat ze de belangrijke invloed van de demonen in aanmerking neemt en een therapie voorstelt, die zich niet tot het herstel van het evenwicht van de psychische krachten van de "oude mens" beperkt, maar een beroep doet op de transcendente kracht van Gods genade om hem werkelijk te genezen van de wonden der zonden, ziekten en hartstochten en hem een "nieuwe mens" in Christus laat worden.

Gelijktijdig is de Ladder een traktaat met precieze geestelijke strategieën tegen de hartstochten, bekoringen en demonen. Ook is zij een traktaat van geestelijke geneeskunde, in zoverre hartstochten ziekten van de ziel zijn (8,30; 10,1; 26 I,11; 26 II,46.60. 67; 27 II,67), waarvan de mens moet genezen om zijn oorspronkelijke natuur (25,48; 26 I,11; 26,II 67) weer te vinden. Hartstochten behoren niet tot de natuur (26 I,41), maar zijn er een perversie van (26 II,41).

5 Deugden

De deugden worden door Johannes Climacus afzonderlijk geanalyseerd ofwel samen met de hartstochten waarvan zij de tegenhanger zijn. Vooral bestudeert hij: de verzaking (1); de onthechting (2); de gehoorzaamheid (4); de boete (5); de gedachte aan de dood (6); de rouwmoedigheid (7); de overwinning op de toorn en de zachtmoedigheid (8); het stilzwijgen (11); zuiverheid en matigheid (15); vrijwillige armoede (16); waken en waakzaamheid (19); zachtmoedigheid, eenvoud en onschuld

(24); nederigheid (25); de onderscheiding (26); de stilheid (27); het gebed (18 en 28); de hartstochtloosheid (29) liefde, hoop, en geloof (30). Johannes behandelt niet alleen de natuur van de deugden, maar geeft ook concrete raadgevingen voor hun beoefening en dat trapsgewijze. De deugden immers verwekken elkaar en vormen een ladder die de mensen ten hemel voert (9,1).

Als de mens de deugden beoefent, vindt en voltooit hij zijn ware natuur, want de hartstochten zijn een perversie van de natuur en het zijn de deugden die natuurlijk zijn en door de schepper in de natuur werden gelegd (26 I,41). Deze visie verklaart een bijzonderheid van de deugdenleer van Johannes: sommige elementen uit de menselijke gedragingen kunnen als basis dienen voor het beoefenen van sommige deugden; men moet ze slechts sublimeren. In die zin geeft Johannes Climacus de raad: "Laten wij de Heer vrezen zoals wij de dieren vrezen".

Andere deugden liggen buiten de natuur en worden ons door de heiligen, de engelen of Christus zelf geleerd (26 I,42). Als de mens ze beoefent wordt hij boven zijn natuur verheven. Hij wordt een navolger van de Heer en gelijkend op Hem (15,33; 26 I,14).

Het beoefenen van de deugden verlangt de onderscheiding evenals de strijd tegen de hartstochten. Zoals gewoonlijk ont-hult Climacus de illusie waaraan de mens ten prooi kan vallen door gebrek aan kennis of door de werking van de demonen.

Hoe meer de gevallen mens door de hartstochten gebonden is, des te moeilijker valt het begin van de beoefening der deugden. Als hij standvastig volhoudt zal het hem steeds lichter vallen (1,29).

6 De waakzaamheid

Johannes Climacus meet de waakzaamheid (nêpsis) zeer grote betekenis toe. Ze is voor hem het karakteristiek van de monnik (1.10).

Deze waakzaamheid moet constant ons gedrag bepalen en zorgen dat het volkomen de wil van God vervult: "Laten we niet ophouden onszelf te onderzoeken met betrekking tot alle harts-tochten en alle deugden, waar wij ons bevinden aan het begin, in het midden of op het einde" (26 I,48) en "Voorbeeld en norm

voor u in al uw ondernemingen en in al uw gedragingen ... is het volgende: of ze waarlijk volgens God geschieden (26 I,63).

Object van de waakzaamheid zijn onze zintuigen, ons hart en onze geest. Ze moet verhinderen dat daar slechte gedachten (*logismoi*) en beelden (*phantasiai*) ontstaan, die hartstochten verwekken of instandhouden die ons tot zonde voeren. Johannes Climacus neemt de idee van de Vaderen op dat hartstochten eerst gedachten en beelden zijn vooraleer ze habituele disposities worden met eraan beantwoordende daden. Strijd tegen de hartstochten wordt zo voor hem strijd tegen de slechte gedachten.

Die slechte gedachten en beelden komen binnen langs de zintuigen, de geest en het hart, opgeroepen door de waarnemingen der objecten, de demonen en de gevoelens van de ziel. De waakzaamheid moet derhalve begeleid worden door het bewaken van de zintuigen (1,10), van de geest (27 I,5; 26 I,50).

Deze drievoudige waakzaamheid maakt het mogelijk met de hulp van het gebed (28,20) de slechte gedachten en beelden van in het begin af te stoten en zo te vermijden dat deze de hartstochten voeden. Door de strijd tegen de slechte gedachten stelt Johannes een zeer werkzame methode voor die op een indringende analyse van het mechanisme der bekoring berust (15,73).

Deze drievoudige waakzaamheid maakt het aan de monnik mogelijk een terugval in de hartstochten te vermijden — ze heeft dus een profylactische functie — en heeft ook de opdracht de mens tot het zuivere gebed te voeren door hem te ontledigen van alle beelden en gedachten die hem kunnen verstrooien.

7 Het gebed

Het gebed is "samenzijn en ening van de mens met God ... voedsel van de ziel, verlichting van de geest" (28,1) en moet een werk zijn dat nooit ophoudt.

Onder de mogelijke vormen van gebed verkiest Johannes Climacus duidelijk het "monologistisch" gebed dat uit weinig woorden bestaat of beter uit de herhaling van een korte formule: "Heer Jezus Christus, ontferm U over mij". Johannes waarschuwt ook voor het gebruik van veel woorden: "Tracht niet veel woorden te gebruiken, opdat uw geest niet verstrooid wordt door het zoeken van woorden; één woord van de tolle-

naar heeft God gunstig gestemd, en één gelovig woord heeft de goede moordenaar gered. Woordenkramerij tijdens het gebed heeft dikwijls de geest met voorstellingen misleid en tot verstrooidheid gebracht, maar het herhalen van één woord bevordert gewoonlijk de concentratie.

Deze korte formule waarvan het centrale element de naam Jezus is, moet voortdurend herhaald worden, eerst uiterlijk dan innerlijk opdat het gebed "onophoudelijk" wordt en de monnik zich hecht aan de Heer en volhardt in de eenwording met Hem (28, 33). "Het beginstadium van het gebed bestaat erin door één woord aanvallen te verjagen zodra ze opduiken. Het gevorderd stadium is dat onze gedachte zich bevindt in wat wij zeggen en denken. Het eindstadium is de geestesvervoering naar de Heer" (28,20).

Johannes formuleert hier de principes van wat men de methode van het hesychastisch gebed noemt⁴⁸. Johannes Climacus speelt een sleutelrol in de traditie ervan. In de Ladder vinden we de eerste allusies op het "Jezusgebed" (9,9; 15,51) of het "gebed van het hart" (15,76) en de rol van het lichaam in het bidden ervan (27 II,34; 26 I,52; 28,42). Het monologistisch gebed is geen louter psychosomatische techniek. De praktijk ervan vraagt voorbereiding en verlangt een bepaalde spirituele houding, vooral geloof, bewustzijn van zonden, gevoel van vermorzeling, medelijden en barmhartigheid, matigheid, de gedachte aan de dood, gehoorzaamheid en deemoed.

Het gebed laat aan de mens toe de genade Gods te ontvangen (28,1), zijn geest en hart te reinigen van zonde en hartstochten (28,1), tegen de demonen te strijden (28,59.61; 20,6), de genade van de onderscheiding te verwerven (28,1) en snel vooruitgang te maken in het geestelijk leven. Wanneer het naar behoren beoefend wordt, verbetert het gebed zich tot het "werkelijk" (28,15) en "volkomen" (28,20) wordt en zijn doel bereikt, "de geestesvervoering naar de Heer". In zijn volmaaktheid is het gebed een gave Gods, de Heer zelf leert het aan de gelovigen (28,62-63) en de Geest zelf "pleit voor hem met onuitsprekelijke verzuchtingen" (Rom 8,26).

8 De hartstochteloosheid (apatheia)

De hartstochteloosheid heeft niets te maken met het hoogmoedige ideaal van de stoïcijnen, de volkomen zelfbeheersing verworven door de eigen wil en een volledige gevoelloosheid. Voor Johannes Climacus is zij in een eerste etappe zich niet meer blootstellen aan de aanvallen van de demonen, zegevieren over de hartstochten en een voortdurende haat van het kwaad (29,1.4.19). Op een hoger niveau is zij volledig bezit van de deugden (29,4.6.10).

"Hij die zulke toestand (= de hartstochteloosheid) waardig bevonden is, ofschoon hij zich nog in het vlees bevindt, bezit de inwonende God zelf om hem te leiden (Rom 8,11) in al zijn woorden en werken en gedachten" (29,15). Anders gezegd: de hartstochtloze "leeft zelf niet meer, maar Christus leeft in hem" (Gal 2,20).

9 De liefde en de goddelijke verlichting

Voor Johannes Climacus is in tegenstelling tot Evagrius en de Alexandrijnse school niet de gnôsis (kennis) de hoogste trap van het geestelijk leven maar de liefde. Aan haar is trap 30 gewijd.

De liefde bevindt zich aan de top van de Ladder en daar ontmoet de christen God. "Wie over de liefde tot God wil spreken, doet een poging om over God te spreken" (30,2); "De liefde is naar kwaliteit gelijk worden met God" (30,3).

Zoals alle Griekse Vaders stelt Johannes Climacus de verlichting door het goddelijk licht aan de spits van het geestelijk leven (26 II,27), daar hij erkent dat verscheidene vormen van verlichting aan het schouwen van God kunnen voorafgaan. Door deze verlichting woont God in de mens (26 II,4). Zoals alle Vaders verbindt hij haar met de volmaaktheid, die bestaat in de zuiverheid van geest en hart (met betrekking tot de hartstochten en slechte gedachten), in het volle bezit van de deugden, waarvan de liefde de hoogste is.

Voor de Griekse Vaders ligt het hoogste van het christelijk leven in de adoptie tot kind van God en de vergoddelijking. Voor Johannes bereikt de christen deze beide voltooiingen in de liefde.

10 De Ladder is een levensboek voor alle mensen

Al is de Ladder geschreven door een monnik voor monniken, toch wendt zij zich tot alle christenen, zelfs tot alle mensen (1,4.38). De deugden behoren tot de natuur van de mens. Door ascese moeten ze gecultiveerd worden en met de hulp van de genade tot wasdom gebracht. De hartstochten zijn ziekten die aan de natuur worden toegevoegd, die de mensen laten lijden en waarvan de mens genezen kan worden, wanneer hij met de genade meewerkt om ervan gereinigd te worden. De Ladder is een theoretisch en praktisch traktaat van geestelijke geneeskunde, dat alle mensen uit de ziekte-toestand waarin de mensheid door zonde en hartstochten gevallen is, kan bevrijden en voeren tot de genezing die de mens ten deel valt door de economie van Jezus Christus.

IV Invloed en uitstraling van de Ladder⁴⁹

De Ladder is een van de markantste werken van de Sinaïetische spiritualiteit, waarvan de hoofdvertegenwoordigers zijn, buiten Johannes Climacus, Hesychius van Batos of de Sinaïet en Philotheüs de Sinaïet. Als erfgename van de leer en de praktijk van de woestijnvaders voert deze stroming tot Symeon de Nieuwe Theoloog en de grote hesychasten van de 13de en de 14de eeuw, wier belangrijkste vertegenwoordiger Gregorius Palamas is.

De spiritualiteit van de Sinaï is gekarakteriseerd door de voorrang van de praktijk van het "gebed van het hart" of het Jezusgebed (trap 27 II,34); de nadruk op de gedachten (logismoi) als oergrond van de hartstochten en bron van de verstrooiing in het gebed. Tengevolge daarvan wordt een belangrijke rol toegekend aan de waakzaamheid (nepsis), de bewaking van het hart en de geest (philakê kardias, philakê noös) en de aandacht (prosochê)⁵⁰. De Sinaïetische spiritualiteit slaat de eenzaamheid hoog aan — samengevat in het begrip *hesychia* (stilheid), die tegelijk de innerlijke vrede en het ideaal van de hartstochtloosheid omsluit — en zich daardoor onderscheidt van het cenobietisch ideaal van Basilius, dat de hervorming van Stoedion weer

deed heropleven. Ze is ook gekenmerkt door een zekere sensibele en een geestelijke vurigheid, die scherp afsteekt tegen het intellectualisme van Evagrius.

Hesychius de Sinaïet neemt de themata van de Ladder weer op en ontwikkelt ze in zijn "Centurieën over de waakzaamheid en de deugd" ⁵¹. Ook Philotheüs van de Sinaï is sterk geïnspireerd door de Ladder ⁵². De Ladder vormde ook Symeon de Nieuwe Theoloog (11de eeuw). Petrus Damascenus citeert haar veelvuldig en ze beïnvloedde ook Gregorius de Sinaïet. Deze Gregorius beïnvloedde Gregorius Palamas, voor wie de Ladder steeds de hoogste referentie bleef in zijn strijd voor de verdediging van de orthodoxe leer en spiritualiteit ⁵³. De huidige historici erkennen de Ladder als een van de grondleggende werken van de hesychastische spiritualiteit.

Johannes Climacus is een van de meest geciteerde auteurs bij Kallistus en Ignatius Xanthopoulos in hun "Geestelijke Centurie". Marcus van Efeze gebruikt de definitie die Johannes Climacus gaf van de goddelijke verlichting in zijn discussie met de Latijnen op het Concilie van Firenze over de natuur van de zaligheid. De Ladder is een van de teksten, die de meeste handschriften telt. Daarom blijft een kritische uitgave uit. In de Griekse wereld van de 17de eeuw was het werk zo verspreid dat de auteurs van de "Philokalie", Nicodemus de Hagioriet en Macarius van Korinthe het niet nodig vonden haar op te nemen in hun anthologie.

Scholiën zijn zeer talrijk evenals de vertalingen. Er bestaat een Syrische vertaling (vanaf de 7de eeuw), een Arabische (gedeeltelijk 901; volledig 13de eeuw), twee Armeense, een Georgische (10de eeuw). De eerste Oudslavische stamt uit de 12de eeuw. De Ladder heeft grote invloed op de auteurs van de Russische monastieke vernieuwing van de 15de eeuw. Ze inspireert Nil Sorsky en Josif van Volokolamsk. De "Verhalen van een Russische pelgrim" getuigen van de verspreiding van de Ladder onder het Russische volk in de 19de eeuw. De Oudslavische handschriften werden in Servië, Bulgarije en Roemenië vertaald.

De grote betekenis die de orthodoxe Kerk aan Johannes Climacus toekent, blijkt uit het feit dat zij naast zijn feestdag op 30 maart aan hem ook een gedachtenis wijdt op de vijfde zondag van de Grote Vastentijd. Overigens beveelt zij van oudsher de lectuur van de Ladder aan aan de monniken, hetzij in de kerk,

hetzij in de refter, hetzij persoonlijk. Ook vele leken sluiten zich bij dat gebruik aan.

In het Westen ontstond de eerste Latijnse vertaling in de 11de eeuw op Monte Cassino, maar eerst door de vertaling van Angelo Clarenò (1300) — die van slechte kwaliteit is — begon haar verspreiding eerst in Italië dan doorheen Beieren, langs het Rijndal tot in de Nederlanden. Ze beïnvloedde talrijke orden: kartuizers, benedictijnen, celestijnen, reguliere kanunniken, maar ook het volkse milieu. In de 15de eeuw verscheen de verbeterde Latijnse vertaling van Ambrosio Traversari.

Daarna verschenen een Portugese (14de eeuw), verschillende Spaanse (16de eeuw), een reeks Franse vertalingen (vanaf de 17de eeuw tot de 20ste), ook Engelse (in de 19de eeuw tot de 20ste) en Duitse vertalingen (19de eeuw tot de 21ste). Die vertalingen — behalve de laatste — werden niet altijd gemaakt vanuit de Griekse tekst maar vanuit de Latijnse vertaling (zelfs die van Clarenò)⁵⁴.

Dit te snelle overzicht maakt duidelijk dat de Ladder een grote verspreiding kende in Oost en West. In het Oosten is zij een ononderbroken traditie gebleven, in het Westen worden de edities vanaf het begin van de 18de eeuw zeldzamer en treedt een periode in van relatief vergeten, waaraan de recente vertalingen een einde schijnen te maken.

Slechts weinige boeken werden zoveel gelezen, gesmaakt en gekopieerd als de Ladder⁵⁵.

Daarnaast kent de Ladder ook een merkwaardige iconografische uitstraling: in miniaturen, iconen, fresco's van kloosterrefters en soms op de buitenmuren van kerken, zoals in Moldavië, waar het thema zeer populair was⁵⁶.

NOTEN BIJ DE INLEIDING

1. PG 88.596A - 608A. Zie appendix.
2. PG 88.608A - 609B. Zie appendix.
3. Vita 2.
4. Vita 2.
5. D. J. CHITTY, *Et le désert devint une cité*, pp. 322-342; R. DEVREESE, *Le christianisme dans la péninsule sinaïtique, des origines à l'arrivée des Musulmans*, in *Revue Biblique*, 1940, pp. 205-223.
6. Verhalen (van de monnik Anastasios) 2.
7. Verhalen 1.
8. Verhalen 2.
9. Vita 3.
10. Vita 4-7.
11. Vita 6.
12. Trap 27 II,22.
13. Trap 4,111-113.
14. Trap, 4,14; 31,94.
15. Voor meer informatie zie Larchet a.c. p. 272 nr. 31.
16. Trap 5,5; 4,33; 5,5-7.
17. Trap 4 en 5 dragen er duidelijk de sporen van.
18. Vita 8-9.
19. Vita 10-11.
20. Vita 11.
21. Vita 10.
22. Vita 11.
23. P. GUERRIC COUILLEAU, *La pénitence chez Saint Jean Climaque*, in *Monachisme d'orient et d'occident: l'orient monastique*, 1984, pp. 53-54.
24. J. C. LARCHET, *Die Leiter des Göttlichen Aufstiegs, von Johannes Klimakos*, in *Ostkirchliche Studien*, 49 (2000), pp. 269-313.
25. Eerste uitgave door Matthieu Rader, Parijs 1633, PG 88, col. 596-1209. Verbeterde uitgave door Eremiet Sophronios, *Klimax tou hosiou patros hêmôn Iôannou kathêgoumenou tou Sinaitou orous to prôton êdê ekdotheisa hellenisti*, Constantinopel 1883. Herdrukken: Athene 1959, 1970, 1979. Nieuwe verbetering: Archimandriet Ignatios: *Tou hosiou patros hêmôn Iôannou kathêgoumenou tou Sinaitou Klimax, Orôpos, Attikês*, Athene 1987, 1997.
26. Brief van Johannes van Raïthoe aan Johannes Climacus pp. 2-3. Zie appendix.
27. Brief van Johannes Climacus aan Johannes van Raïthoe. Zie appendix.
28. Trap 27,55: "Want wat daar (in de Drie-eenheid) meervoud is (= de personen), is in hem (= Christus) enkelvoud, en wat daar enkelvoud is (= de natuur), is hier meervoud".
29. LARCHET, a.c. pp. 274-276.
30. Wij citeren deze brief voor het gemak als trap 31.

31. 31,5.
32. K. KRUMBACHER, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München, 1983, pp. 227-234.
33. G. COUILLEAU, *Jean Climaque* (saint), in DS VIII (1972), col. 373-374; K.W. pp. 11-14.
34. Oratio 43, 71 (PG 36,5291).
35. Homilieën op het evangelie van Johannes 83,5 (PG 59,454).
36. Geschiedenis van de monniken in Syrië 27 (PG 82,1484C).
37. DS col. 373-374, G. Couilleau volgt de tekstindeling van PG.
38. K.W. volgt de indeling van PG.
39. a.c., pp. 53-79.
40. *Conversion and the Doctrine of Grace in Bernard Lonergan and John Climacus*, in *Anglican Theological Review*, LXII (1980), pp. 338-362.
41. *The Three-Fold Structure of the Ladder of Divine Ascent*, in *St. Vladimir's Theological Quarterly* 32 (1988), pp. 101-118.
42. PRICE, a.c., pp. 358-359.
43. PRICE, a.c., p. 354.
44. Lawrence verwisselt trap 25 en 24. Zie a.c. p. 114.
45. G. COUILLEAU, a.c., col. 374.
46. *Le XXVIe degré de l'Echelle du Paradis de S. Jean Climaque: Le Discernement, Structure du degré XXVI, III*, pp. 19-24.
47. K.W. p. 13.
48. Ha. Ir., Methode.
49. LARCHET, a.c., pp. 286-290; G.COUILLEAU, DS, col. 386-388.
50. Ha. Ir., o.c. IX,2, pp. 119-120.
51. Ha. Ir., o.c. IX,2, pp. 138-140.
52. *Veertig hoofdstukken over de waakzaamheid*, in *Philokalia*, Band 1, Athene, 1984, pp. 274-286; *Over de Geboden*, PG 154,729-746.
53. J. MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, Leuven, 1973, pp. 742-743.
54. De door ons geconsulteerde vertalingen: zie bibliografie.
55. L. PETIT, *Jean Climaque*, in *DTC* 8,1924, col. 692; S. RABOIS-BOUSQUET, in *Echos d'Orient* 22 (1923), p. 440: K.W., p.1.
56. J.R. MARTIN, *The Illustration of the Heavenly Ladder of John Climacus*, Princeton 1954; M. HEPPEL, *The Ladder*, Londen - New-York, pp. 29-31.